

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA FILOZOFICKÁ
KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Lucie Štabrňáková

Šikana - závažný problém škol

Bullying – Serious School Problem

Bakalářská práce

Praha 2008

Autor práce: **Lucie Štabrňáková**

Vedoucí práce: **PhDr. Kazimír Večerka, Csc.**

Oponent práce: **PhDr. Olga Pohlová**

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Štabrňáková, Lucie. *Šikana - závažný problém škol*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sociální práce, 2008. 87 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Kazimír Večerka, Csc.

Anotace

Moje bakalářská práce se zabývá problematikou školní šikany. Popisuje její vývoj a následné vymezení samotného pojmu. Dále se zabývám jejími aktéry, čili charakteristickými rysy agresora, oběti i skupiny. Zaměřuji se též na vývojová stádia školní šikany, následuje úvaha o možných příčinách a motivech tohoto patologického jednání. Podstatná je též kapitola o právních důsledcích tohoto jednání se zaměřením na uplatňování zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Následující kapitoly obsahují možnosti preventivních opatření a systematického řešení šikany. Vzhledem ke studovanému oboru je v práci obsažena i kapitola o činnosti sociálního pracovníka a institucí zabývajících se touto problematikou. Poslední kapitola v teoretické části obsahuje situaci českých škol, kde se daný jev vyskytuje.

Praktickou část mé práce tvoří kvantitativní průzkum, který jsem realizovala pomocí dotazníkového šetření v základní škole pro žáky se specifickými poruchami učení. Součástí práce jsou též přílohy např. kasuistika a ukázka sociometrického šetření.

Klíčová slova

šikana, aktéři šikany, vývojová stádia, příčiny a motivy šikanování, právní důsledky, prevence, řešení

Annotaion

The bachelor thesis deals with problems of a school bullying. The author focuses on bullying participants, that means features of an aggressor, casualties and a group. There is also description of a history of the school bullying and definition of the given term. The author also characterizes the evolution stages of the school bullying and thinks about a possible causes and motivation of this pathological action. An important part of the thesis also concerns with a legal consequences of this action. Next chapters contain possibilities of preventive measures and a systematic problem solving. With respect to the studies the author includes a part about a social worker activity as well as activities of institutions interested in the problems. The last chapter of theoretic section addresses occurrence of the phenomenon in czech schools.

In a practical section there is a quantitative research, which was realized by questionnaire survey in an elementary school for children with specific learning problems. There are also enclosed in the thesis.

Keywords

School Bullying, Bullying Participants, Evolution Stages, Bullying Causes and Motivation, Legal Consequences, Prevention, Bullying Solving

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 29.7.2008

Lucie Štabrňáková

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Kazimíru Večerkovi, Csc., za odborné vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	8
1. HISTORIE PREVENCE ŠIKANY	9
2. VYMEZENÍ POJMU ŠIKANA	11
2.1 Kyberšikana	15
3. AKTÉŘI ŠIKANOVÁNÍ: AGRESOR – OBĚŤ, SKUPINA	17
3.1 Charakteristika agresora	17
3.2 Charakteristika oběti	18
3.3 Charakteristika skupiny	20
4. VÝVOJOVÁ STÁDIA ŠIKANOVÁNÍ	22
5. PŘÍČINY A MOTIVY ŠIKANOVÁNÍ	24
6. PRÁVNÍ DŮSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ	28
7. SYSTÉMOVÁ PREVENCE ŠKOLNÍCH ŠIKAN	33
7.1 Obecné preventivní zásady	35
7.1.1 Pozitivní sociální klima	35
7.1.2 Sociální kompetence žáků	37
7.1.3 Systémová školní prevence	37
8. ŘEŠENÍ ŠKOLNÍ ŠIKANY	39
8.1 Příčiny nesnadného zjišťování šikany	39
8.2 Nástin řešení třídní šikany	39
8.3 První pomoc	40
8.4 Celková léčba skupiny	41
9. SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK A INSTITUCE ŘEŠÍCÍ PROBLEMATIKU ŠIKANY	43
10. ŠIKANA V ČESKÝCH ŠKOLÁCH	46
11. PRAKTICKÁ ČÁST	51
11.1 Metodologie šetření	51
11.1.1 Výzkumný problém, cíl výzkumu	51
11.1.2 Charakteristika výzkumného souboru	51
11.1.3 Metody	51
11.1.4 Problémové okruhy	53
11.1.5 Analýza šetřených dat	53
ZÁVĚR	63
RESUMÉ	66
SEZNAM LITEATURY	68
PŘÍLOHY	73

ÚVOD

Šikana patří mezi patologické společenské jevy, jež se vyskytují od dávných dob v podobě uplatňování a zneužívání fyzických či psychických předností silnějších nad slabšími. Lze tak chápat i praktiky, jež mohou používat uzavřená společenství, například k přijímacím rituálům, které se vymykají běžně užívaným stanovám, podle nichž se daná společnost řídí.

Šikanování se postupně stává kolektivním druhem zábavy se vzrůstajícím počtem účastníků, kteří tak činí ze strachu a obav před neuposlechnutím příkazů agresora, či ze zábavy a sympatie k utrpení oběti.

Poslední dobou navíc vykazuje šikana alarmující znaky, které dodávají tomuto negativnímu jevu na závažnosti a nutnosti komplexního a systematického řešení. Jedná se především o enormní nárůst případů, stále se zvyšující brutalitu a rafinovanost, která se vyskytuje ve stále mladších věkových skupinách. Poslední léta přinesla i nepříjemné novum v podobě šikanování učitelů ze strany žáků a také kyberšikany, spojené s vývojem informačních technologií.

Současný vývoj nasvědčuje dalekosáhlým dopadům v blízké budoucnosti. Proto problematika šikany musí být účelně řešena všemi zainteresovanými stranami. V první řadě je tedy nutné přesvědčit instituce, na jejichž půdě k tomuto negativnímu jevu dochází, že musí šikanu i přes její latentnost rozpoznat, objasnit a v součinnosti s odborníky správně řešit.

Projevy šikany totálně paralyzují socializační funkci skupin. Šikanování je proto chápáno jako těžká porucha mezilidských vztahů, týká se celého skupinového systému a poškozují všechny členy nemocného uskupení.

1. HISTORIE PREVENCE ŠIKANY

Jak již bylo v úvodu řečeno, projevy šikanování se vyskytují již od dávných dob v podobě uplatňování a zneužívání fyzických či psychických předností silnějších nad slabšími. Systematicky se tomu problému začal věnovat Dan Olweus, který byl v osmdesátých letech pověřen norským ministerstvem školství, aby vedl celonárodní kampaň proti násilí. Tento průkopník v oblasti preventivních programů vytvořil v rámci národní kampaně program proti šikaně. Program byl realizován na čtyřech úrovních: všeobecné, školní, třídní a individuální. V rámci všeobecné fáze bylo zvyšováno povědomí učitelů o problematice šikany. Opatření na školní úrovni zahrnovala posílení dozoru během přestávek, přednášky pro studenty a vytvoření skupiny, která plánovala a řídila aktivity zaměřené proti šikaně. Ve třídách byla vytvořena nová pravidla a pořádaly se pravidelné třídnické hodiny. Na individuální úrovni se začalo pracovat přímo s oběťmi, agresory a jejich rodiči.

Studenti, kteří byli do tohoto programu zapojeni, byli sledováni po dobu 2,5 roku a výsledky ukázaly 50% snížení šikanujícího chování. Podle Olweusova dotazníku byli žáci ve škole více spokojeni, měli pozitivnější postoj ke vzájemným vztahům i školní práci. Bohužel změna postojů k šikanování byla statisticky nízká a proměnlivá (Hallford, Borntreger, Davis, 2006).

Tímto programem se inspirovaly i jiné školy a obdobný projekt byl stejně úspěšný v letech 1990-1991 v Sheffieldu ve Velké Británii. Ve Velké Británii se postupně rozvíjí další výzkumné a preventivní programy, neboť v roce 2000 se uskutečnil výzkum na 25 školách, jehož výsledky udávají, že téměř 75% žáků bylo během roku vystaveno nějaké formě šikanování, ovšem vážné a opakující se šikanování bylo zjištěno u 7% případů (Glover aj., 2000).

Jako další preventivní programy můžeme zmínit např. školní politiku vůči šikanování v Irsku, Portlandský výchovný program proti šikanování v USA, Skotský Edinburský program proti šikanování (Edinburgh Academy Preparatory school) aj. Americký stát Oklahoma vydal v roce 2002 tzv. „School Bullying Prevention Act“. Na základě tohoto zákona se všechny státní školy zavazují k tomu, že budou řešit problémy spojené se šikanou a to především zavedením preventivních programů (School Bullying Prevention Act).

V České republice se problematika šikany otevřeně řeší až od konce devadesátých let, i když první zmínky o ní se objevily už v druhé polovině let osmdesátých. Pojem zavedl do české psychologie a pedagogiky pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první v naší republice před rokem 1989 veřejně poukazoval na výskyt šikany v tehdejší armádě.

Do současné doby byla provedena řada výzkumů, které potvrdily přítomnost šikany na našich školách, k problematice byly vydány různé publikace, začaly se objevovat zkušenosti pedagogů ze zahraničí, zvýšil se též zájem médií a začaly se pořádat první výcvikové semináře pro odborníky.

V roce 2000 byla ustanovena skupina Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) proti šikanování, Občanské sdružení proti šikanování a byl vypracován i Metodický pokyn ministra školství k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol. V současné době se do problému zajímalo množství subjektů, ať již státních či nestátních, formou vzdělávacích a projektových aktivit. Z tohoto důvodu se rozšiřuje prostor pro různorodé aktivity všech zainteresovaných stran. Na základě této skutečnosti lze i přes latentní a bagatelizující charakter tohoto jevu zaznamenat zřejmé pokroky.

2. VYMEZENÍ POJMU ŠIKANA

Z obecného hlediska si lze pod pojmem šikanování představit patologickou formu mezilidského soužití, při níž agresor omezuje práva druhých a můžeme ji tedy chápat jako jednu z nejzávažnějších deformací sociálních vztahů, rolí a zažitých norem, projevující se svévolným ponižováním, zavražďováním, donucováním, omezováním, vydíráním a týráním druhých osob.

Šikana představuje poruchu chování, na jejímž vzniku se podílí celá řada faktorů genetických, psychických a sociálních, což lze vztahovat k pojmu agresora i oběti. Proto označujeme šikanování za sociálně negativní jev s multifaktoriálními vlivy.

Pojem šikana: je odvozeno z francouzského „chicane“, což znamená "zlomyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů, a to například ve vztahu k podřízeným nebo vůči občanům, na nichž šikanující úředníci zbytečně požadují další a další nová potvrzení a razítka" (Řičan in Bendl, 2003, s. 26).

V oblasti školství se často používaný přejatý termín "bullying" pocházející z angličtiny, nahrazuje českými termíny "šikanovat, terorizovat a zavražďovat" (Fronek, 1996, s. 124). Překlad Mareše a Gavory (1999, s. 25) přidává ještě jako český ekvivalent výraz "týrání".

Definice pojmu šikana vychází z psychologické a pedagogické praxe. Kolektiv autorů Průcha, Walterová a Mareš (1998, s. 247) uvádí definice šikany takto: "Fyzické, psychické a kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď v dyádě, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně

narušení. Šikanování přitom není jen školním problémem, ale často se přenáší i do mimoškolních a zájmových činností dítěte."

Podle Koláře (1997, s. 20) je šikanování, když "jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci."

Jiní autoři používají pojem šikana v přeneseném smyslu jako sociálně patologický společenský jev, „jež představuje agresivní chování, kdy jednatel nebo více osob nutí jiného jedince, který je mu formálně roven, často pod pohrůžkou násilí, vykonávat nějakou činnost, kterou není povinen vykonávat, snášet něco, co není povinen snášet“ (Večerka, Štěchová, 1992, s. 8).

Šikanu lze definovat i jako: "násilné ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit" (Vágnerová, 2000, s.283).

V širším významu školní šikany „je za šikanování považováno jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zavražďovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků“ (Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování, 2001, s.7).

Autoři Večerka a Štěchová uvádí typické rysy a podmínky, které naplňují podstatu problému šikany:

- nedobrovolnost jednání či znemožnění jednání - oběť je nucena k činnostem a projevům, které by sama za normálních okolností nekonala či jsou ji naopak určité činnosti a projevy znemožněny. Intenzita šikany, kterou oběť snáší, je závislá na míře obav před následky odmítnutí poslušnosti agresorovi
- přímé násilí, hrozba jeho použití či psychické vydírání - jsou prvky agrese proti druhému jedinci a jsou i obligatorní znaky šikany. K projevům psychické formy šikany se blíží např. sexuální či ekonomicky směřované útoky. Fyzické násilí a vyhrožování jsou hlavním nástrojem agresorů k manipulaci a podřízení spolužáků, kdy jsou oběti vystaveny systematickému násilí, přičemž agresor vůči nim prosazuje své postoje, způsob myšlení a jednání, které by dobrovolně a po kritickém hodnocení sami nepřijaly. Agresor svým jednáním usiluje o vztah podřízenosti a závislosti, který plyne ze strachu oběti v případě neuposlechnutí příkazů. Brutalita šikany také vzrůstá úměrně s mírou nejistoty a nezralosti jedince
- vynucené chování bývá ponižující, samoučelné, vybočuje z mezí zdravých lidských vztahů - oběť je ponižována, fyzicky i psychicky deptána za účelem dominance agresora a submisivity a manipulace oběti
- vzájemné jednání pachatele a oběti se vymyká oprávněním vyplývajícím z obecně závazných formálních předpisů - souvisejí s omezováním práv druhých, snahou agresora vyvolat atmosféru strachu nejen pro oběť, ale i pro ostatní jedince, jenž by měli s agresorem požívat rovnoprávného postavení. Snadno vzniká při absenci, nebo nedostatečné definovanosti formální mocenské kontroly, což může vést ke vzniku neformálních až patologických struktur podřízenosti a nadřízenosti. Vyskytuje se ve specifických prostředích - výskyt šikany prudce stoupá např.

v prostředí, kde je jedinec dlouhodobě izolován od rodinného zázemí a kde jsou příhodné podmínky pro vznik hierarchicko-autoritativního přístupu. Šikana také bývá často spojena se vznikem uzavřených parastruktur v rámci legálně daného prostředí, což se děje na úkor jedinců, jenž s parastrukturou nesouhlasí, či do ní nejsou přizváni

- možnost rozvinutí tohoto agresivního chování je přímo závislé na chování nejbližšího okolí - šikana nejčastěji zavládne v takové skupině, která nedokáže nebo nechce zabránit jejímu vzniku a rozvoji. Společenství, jenž si zakládá na rovnocenných pozitivních vztazích mezi jednotlivými subjekty, se jí zpravidla vyhne. Bohužel většina jedinců, jenž se šikanováním zprvu nesouhlasí, upadá zejména k pasivním reakcím, lhostejnosti nebo ustrašenosti. Často se setkáme i s tím, že se pod tlakem nakonec na šikanování spoluúčastní (Večerka, Štěchová, 1992, s. 3-8).

Je nutné chápat pojem šikana v jeho pravém významu a označovat jím jen to nepatřičné a nevhodné jednání a chování z hlediska pedagogického a psychologického, omezující nebo poškozující jiné děti. Mládková (2003) uvádí: "O šikaně mluvíme pouze tehdy, je-li oběť z jakékoliv důvodu bezbranná (fyzický handicap, neobratnost, izolovanost v kolektivu, psychická odlišnost, skupinový útok...). Jedná se tedy o asymetrickou agresi, kdy dochází ke zneužití síly nebo určité pravomoci a je proto třeba zabránit přílišnému rozšíření slova šikana na všechno zlé a nepříjemné, čím si děti navzájem ubližují."

Máme-li ovšem šikanu doopravdy pochopit, musíme být v první řadě schopni rozlišit jednorázové projevy hrubého a agresivního chování od dlouhodobého a opakovaného týrání, které je jádrem šikany. Jako šikanování tedy obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů. Šikanou není ani tzv.

vyprovokované násilí, kdy menší, slabší děti druhé nepříjemně provokují, doráží na ně slovně i fyzicky, až dojde k více méně odpovídajícímu trestu. Co tedy na první pohled vypadá jako šikana, může být pouze odvetné jednání.

Důležitá je tedy záměrnost a opakovanost jednání. Existuje řada případů psychického týrání, kdy žák prohlašuje, že to neudělal schválně, že náhodné poštuchování a zastrašování jsou jen součástí každodenních výtržností a rozmíšek a že neměl v úmyslu způsobit oběti trvalý stres. Je také pravda, že v mnoha případech, kdy si žáci stěžují na šikanu, lze zpětně zjistit, že šlo o nedorozumění. Ve skutečných případech šikany si je trýznitel plně vědom úzkostného stavu, který své oběti způsobuje, a právě radost z tohoto strachu je pravým důvodem, proč se na ni stále zaměřuje. I neúmyslný stres je však stejně ničující jako šikana samotná a je třeba ho účinně řešit tak, jak je uvedeno v dalším textu (Šikana, 2005).

V tzv. „hraničních“ případech, tedy nejednoznačných případech z hlediska posouzení šikany, se často postupuje podle subjektivních pocitů a dopadů na účastníky - tedy zda a jak silně oběť trpí, a zda „pachatelům“ jejich činnost působí potěšení. Pokud tomu tak je (a podaří se to dokázat), je případ posuzován a řešen jako šikanování.

2.1 Kyberšikana

S rozvojem komunikačních prostředků a technologií získává šikana nový rozměr a to v podobě kyberšikany. Ta má na oběť podobné účinky jako šikana reálná, ale kromě reálného fyzického a psychického násilí využívá i moderních komunikačních prostředků. Mezi její nejobvyklejší projevy patří zasílání urážejících či výhružných e-mailů a textových zpráv nebo zveřejňování pomlouvačných, falešných

a ponižujících materiálů pomocí Internetu. Kombinuje se často s fyzickým násilím, zesměšňováním, či šikanou se sexuálním podtextem. Kyberšikana slouží i k posilování klasických forem šikany, nejčastěji prostřednictvím audiovizuální techniky, či pomocí mobilního telefonu její následné dálkové zveřejnění, což může mnohonásobně zvyšovat nepříznivé dopady na oběť.

Pro boj s kyberšikanou už jsou v řadě zemí přijímány příslušnými institucemi rozmanitá opatření, za účelem jejího omezení. Velká Británie zřizuje anti-bullying asociace a vydala řadu rad, které mají pomáhat jak obětem, tak rodičům a školám. Jižní Korea ustanovila speciální policejní vyšetřovací týmy určené pro boj s kyberšikanou. V USA je kyberšikana od roku 2006 federálním zločinem (Nykodýmová, Kde končí legrace a začíná kyberšikana, 2007).

V České republice se případy kyberšikany objevují zatím v poměrně malém množství a nedosahují tak tragických důsledků, avšak obrovský potenciál tohoto patologického jednání se s překotným užíváním Internetu stále mladšími skupinami uživatelů nepochybně brzy projeví i v českých statistikách. I v tomto případě by bylo jistě přínosné, vzhledem ke zkušenostem ze zahraničí, věnovat této problematice dostatečný zájem a předcházet možným rizikům a negativním důsledkům, případně zakomponovat odpovídající instituty i do normativních právních aktů České republiky.

3. AKTÉŘI ŠIKANOVÁNÍ: AGRESOR – OBĚŤ, SKUPINA

3.1 Charakteristika agresora

Agresoři jsou podle zjištěných skutečností hodnoceni jako neukáznění a hluční, avšak bez dalších závažnějších sociálně patologických charakteristik. Často jsou agresory osoby věkově starší a fyzicky silnější než oběti, silně egocentričtí a egoističtí, z čehož vyplývá jejich nadnesenost nad společenskými normami. Ta se potom často projevuje ve zvýšené agresivitě a krutosti jejich projevů vůči okolí. Jejich duchovní a mravní nezralost je často ještě podmíněna těžkou citovou deprivací či subdeprivací. Dá se tedy předpokládat, že iniciátor nebo aktivní účastník šikany neprošel zdravým duchovním vývojem, proto není jeho agresivní jednání přetvořeno do kultivované formy a slouží hlavně k uspokojení jeho vlastních potřeb.

Agresoři zpravidla nemají žádné vědomé pocity viny, ale naopak mohou vnímat zasloužený trest jako osobní křivdu. Často předstírají, že po oběti vyžadují činnosti, které jsou v zájmu organizace či skupiny, např. prosazování jejích interních zvyků, nebo dokonce pro blaho samotné oběti. Mohou také odvozovat právo šikanovat od faktu, že sami prošli v minulosti pozicí šikanovaných a mají tedy nárok na satisfakci či zvýhodnění, kompenzaci prožitých útrap.

Projevy šikany často slouží agresorům k upoutání pozornosti při jejich touze po moci, k zajištění osobního pohodlí, k získání neoprávněných výhod, k osobnímu obohacování či uspokojení specifických potřeb na úkor šikanovaného (Kolář, 1997, s. 48-55).

Typologie agresorů podle Koláře:

1. „Hrubý, primitivní a impulzivní jedinec se silným energetickým přetlakem, též s kázeňskými problémy a narušeným vztahem k autoritě. Projevy šikany jsou masivní, tvrdé a nelítostné, vyžaduje absolutní

poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních. Agrese často plyne z jednání rodičů, které pak mají snahu napodobovat a vracet ostatním.

2. Slušný, kultivovaný, s narcistickými rysy, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Jeho projevy násilí jsou cílené a rafinované, spíše skryté povahy. Výchovu takového jedince provázal přísný a důsledný přístup rodičů, někdy až vojenského silně autoritativního typu.
3. Optimistický, dobrodružný typ agresora, s vysokou mírou sebedůvěry, výmluvný a oblíbený, který provádí šikanu pro pobavení sebe a ostatních. Rodinné působení u těchto jedinců je celkem v normě, s menšími projevy je přítomna citová deprivace a subdeprivace a absence citových a mravních rodinných hodnot" (2001, s. 86-87).

Můžeme však říci, že agresivita se sice vytváří již v předškolním věku, kdy jsou určité charakterové vlastnosti významné, ale až v souvislosti se způsobem výchovy (tolerance k násilí, pochvala za ně aj.) a celkovým rodinným prostředím se její projevy zesilují a dotvářejí.

3.2 Charakteristika oběti

Charakteristika potencionální oběti je obtížněji popsatelná, než zachycení povahových vlastností a rysů agresora. Obětí šikanování se zpravidla stává dítě, které nemělo možnost naučit se obranným postojům, jinak řečeno, nenaučilo se zdravé agresivitě. Jeho tzv. pasivita jen provokuje násilníky, aby si na něm vyzkoušeli, co vydrží, co vše si nechá líbit, aniž by se aktivně bránilo. Téměř každý kolektiv si najde nějakou oběť, kritéria však bývají velice odlišná. Někdy bývá výběr oběti naprosto nahodilý, obětí se tak může vlastně stát kterékoliv dítě. Přesto však bývají v kolektivech tzv. "typické" oběti, které bývají opakovaně

týrané, i v případě, že změní prostředí. Jsou to většinou děti, které jsou hodnoceny jako osoby labilní povahy, introvertního typu, převážně fyzicky slabší, tiché, plaché a citlivé až úzkostné. Často se jedná o jedince nějakým způsobem handicapované, odlišné od průměru populace, tělesně slabší, neobratné, bojácné a zranitelné, kteří nevolí adekvátní metody obrany už proti projevům počínajícího šikanování. Neumějí skrývat strach a neumějí ho ani využít ve svůj prospěch. Ve vyprovokovaných střetech nad sebou ztrácejí kontrolu, propadají panice a výčtkám svědomí, jsou výrazně sebekritické a tudíž psychicky bezbranné vůči projevům jakéhokoliv násilí na jejich osobu. Těžko se mezi vrstevníky prosazují, jsou submisivnější povahy a považují se za hloupé a nezajímavé pro ostatní. Někdy se může jednat i o jedince, kteří svými kladnými vlastnostmi (psychická vyzrálost, dobrý vztah k učitelům, nadání, zaujatost pro školní povinnosti aj.) převyšují své sociální okolí a vyvolávají závist svými úspěchy a na ně často vázanými privilegii, ale nejsou schopni získat si na svou stranu veřejné mínění.

Obětí se může stát i dítě, které je v sehraném kolektivu nové či z nějakého důvodu osamělé, bez kamarádů, neschopné zaujmout, provokativní svým chováním, a tudíž neschopné si udržet sympatie ostatních dětí i dospělých. Pro třídní kolektiv je nepřijatelný i jedinec, který se svým jednáním staví proti skupině, jejím normám a hodnotám, neakceptuje hierarchické rozložení skupiny a narušuje její jiné zažité zvyklosti.

Šikanou může být postiženo i dítě ze sociálně slabší rodiny, jehož rodiče nemají prostředky na značkové oblečení a na přiměřené kapesné.

Skutečná souvislost šikany s viditelnou odlišností dítěte (vzhled, obezita, barva vlasů, barva pleti aj.) není podle průzkumů tak výrazná, jak se předpokládalo, přesto jsou tyto děti vzhledem k potencionální šikaně zranitelnější.

Zvláštní skupinu tvoří oběti, které jsou současně také agresory a šikanují jiné převážně ve skupinách z důvodu

vlastní zbabělosti (Boj proti projevům šikany ve střediscích pro volný čas dětí a mládeže).

Důsledky šikanování přinášejí oběti silný sociální stres, jenž se projevuje psychickými i somatickými symptomy. Jedinec nese následky na duševním a tělesném zdraví po celý svůj život (psychosomatické obtíže, porucha sebehodnocení, depresivní ladění, sebedestruktivita, poruchy přizpůsobivosti, narušený vývoj osobnosti) a nezřídka oběť v důsledku nesnesitelnosti stávajícího nátlaku sahá i k sebevraždě.

Typologie oběti:

1. oběti slabé s tělesným a psychickým handicapem
2. oběti silné a nahodilé
3. oběti deviantní a nekonformní
4. šikanovaní žáci s životním scénářem oběti

Nebezpečnost šikany spočívá zejména v její závažnosti a dlouhodobosti, resp. opakování. Pravdou posledních let je také skutečnost, že šikanovanými jedinci se stále častěji stávají hodní, ukáznění, bezproblémoví a slušní žáci, kteří dodržují školní řád, což poukazuje na morální úpadek mladé generace. (Jedlička, Koťa, 1998, s. 87)

3.3 Charakteristika skupiny

V každé sociální skupině, tedy i v běžné školní třídě, se postupně vytváří hierarchie pozic z pohledu oblíbenosti a moci a tím dochází k rozložení sociálních rolí. Pokud se ve skupině objeví jedinec, kterého z rozličných důvodů považuje agresor či dokonce skupina za nepřijatelného, je to známka toho, že rovnováha vztahů začíná být narušena a doposud zdravé vztahy mezi žáky se mohou přetvářet v úvodní stádium šikanování a podněcovat jeho rozvoj. Šikana proto není pouze záležitostí několika jedinců, ale celého kolektivu. Většinu dětí se

agresivní jednání nelíbí, ale nedokáží se jednoznačně postavit na stranu oběti. A je-li ubližováno někomu, kdo jim není sympatický, mohou šikanu schvalovat a následně se jí i aktivně účastnit.

Vzhledem k tomu, že je školní šikanování považováno za onemocnění celé skupiny, je namístě i informovanost o účelné a včasné intervenci, která je předmětem dalších kapitol.

4. VÝVOJOVÁ STÁDIA ŠIKANOVÁNÍ

1. První stádium zvané zrod ostrakismu

Počáteční stádium je charakteristické tím, že kolektiv či autorita, v našem případě žáci či učitel, začínají vytěsňovat jedince ze svého středu až na okraj skupiny. Ten se pak stává potencionální obětí. Zbylé děti z třídního kolektivu takových náznaků využijí a začínají vůči „vybranému“ jedinci uplatňovat mírné formy psychického násilí, formou pomluv a intrik. Dítě začíná být odstrkováno, opomíjeno, napadáno a začíná přijímat roli utlačovaného jedince, který se nedokáže efektivně bránit. Tento první stupeň je pro vnějšího pozorovatele velice těžko rozpoznatelný. Problém spočívá i v tom, že učitelé často berou vážně pouze viditelné následky šikanování, jako jsou zranění a hmotné škody, ale nikoliv urážky, posměšky, vulgární nadávky apod. (což je dáno celkovou větší mírou vulgarity dětí a mladistvých, která je již v jisté míře považována za běžnou a akceptovatelnou). Učitel by měl mít pro tyto projevy vytříbený cit a měl by umět rozlišit skutečný úmysl. Rodiče se většinou o těchto projevech nedozví, mohou však vyzorovat, že se mění chování dítěte.

2. Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Počáteční psychický nátlak již začíná přerůstat ve fyzickou agresi. Agresor pocituje sílu moci a převahy nad obětí. Nereaguje-li v tomto stádiu pozitivní jádro skupiny, třídy, neexistují-li kamarádské vztahy, záporný vztah k násilí, pozitivní morální vlastnosti, pak dochází k prolomení posledních morálních zábran a šikana se rozjíždí ve větším rozsahu.

3. Klíčový moment - vytvoření jádra

Jedná se o rozhodující fázi, kdy stále ještě existuje možnost silné pozitivní skupiny, která by oslabila vliv tvořícího se „úderného jádra“. Pokud však tato silná pozitivní skupina nezasáhne, pak přechází působení agresorů v ovládnutí

zbylé, zatím se neprojeví skupiny, jenž přijímá jejich normy a oběť zůstává zcela odříznuta a vystavena atakům kolektivního jednání.

4. Většina přijímá normy agresorů

Šikana nabývá kolektivního rozsahu. Působení agresorů je již v takovém stádiu, že jejich normy přijímá celá skupina. I noví aktéři šikanování prožívají pocit uspokojení z ponížení a útrap slabšího. Důvodem zapojení dosud neaktivních členů skupiny je často i obava před šikanováním jejich osoby.

5. Totalita neboli dokonalá šikana

Zpravidla se toto stádium stává záležitostí věznic, výchovných ústavů, případně internátních škol, výjimečně škol základních. Jeho charakteristickým znakem je naprosto nereálný a nevyvážený vztah agresora vůči oběti. Agresor v roli vůdce přijímá veškerou kontrolu nad skupinou. Pro oběť je jedinou záchranou útěk do nemoci, absence ve škole a v nejhorším případě končí psychickým zhroucením nebo pokusem o sebevraždu (Kolář, 2001, s. 36-43).

5. PŘÍČINY A MOTIVY ŠIKANOVÁNÍ

Moderní doba, charakteristická technickým pokrokem, jenž nám život usnadňuje, přináší zvláště v posttotalitních zemích velkou změnu v sociálních vztazích. Uplatňování práva silnějšího, například v tržní soutěži, jako by nastiňovalo chování v celé společnosti. To může vést k přesvědčení, že úspěšnost jedince je chápána množstvím jeho hmotných statků, naproti tomu ztrácí tradiční hodnoty, jako soudržnost mezi lidmi nebo přátelství. Oproti minulým desetiletím se projevuje častější výchova k sobectví a násilí, vliv akčních filmů a počítačových her přesycených násilím a z nich plynoucí pocit neohroženosti či nadřazenosti. Velký vliv má též anonymita, odcizenost a lhostejnost.

Mezi významnou příčinu projevů šikanování můžeme řadit na prvé místo vliv rodiny, která hraje primární roli v procesu socializace a společenského přizpůsobování dospívajícího člověka. Vliv rodiny do značné míry determinuje budoucí vztah mladistvého ke společnosti. Způsob výchovy dítěte v rodině je podmíněn převážně strukturou rodiny, sociálním postavením rodičů (jejich vzděláním, povoláním, životní úrovní a životním stylem), některými osobními znaky rodičů (zvláště morálními a charakterovými vlastnostmi, věkem a zdravotním stavem), vztahy mezi rodiči a způsobem jejich manželského soužití, vztahy rodičů k dítěti včetně forem výchovy, jakož i vazbami rodičů k dítěti, zejména vazbami emocionálního charakteru (Suchý, 1972, s. 57-58).

Mezi faktory, které mají negativní vliv na vývoj a optimální fungování mladého člověka ve společnosti, řadíme též význam raných osobních vztahů v rodině, zavržení dítěte, dlouhodobou separaci, nepřiměřené výchovné působení na dítě v jeho pozdějším věku.

Některé rodiny selhávají v naplňování citových potřeb svých dětí, u kterých se pak projevuje citová deprivace či subdeprivace. Nevhodné jsou rodiny s příliš direktivním stylem výchovy, kde jsou jakékoliv snahy dětí zesměšňovány a děti jsou rodiči neustále utvrzováni o své neschopnosti, přičemž každý neúspěch má být toho důkazem. Rovněž děti vychovávané příliš úzkostlivě (hyperprotektivní typ výchovy) si ani v pozdějším věku nevěří a jsou přesvědčeny, že samy nic nedokáží. Tyto výchovné metody vedou k tomu, že z dítěte vyroste ustrašený, nesamostatný a ve své schopnosti nevěřící jedinec, který se pak stává jakýmsi „magnetem“ pro šikanéry. V důsledku šikanování se cítí izolovanější a navíc u něho může vzniknout pocit, že si všechno trápení a obtěžování vlastně zaslouží, což ještě více poškozuje jeho již tak narušené mínění o sobě samém.

Významně se v dnešní době projevuje i nedostatek času rodičů, v němž by se dítěti věnovali, přičemž volný čas a zájmová sféra u narušených dětí představuje velký problém. Pro neschopnost či nemožnost uspořádat si poměrně velké množství nekontrolovaného volného času se mohou děti často nudit. Východiskem bývají různé výstřelky v chování. Proto je systematická péče o užitečnější náplň volného času jednou z forem boje proti sociálně patologickým jevům této věkové skupiny. Právě nedostatek společného volnočasového vyžití v rámci rodinného uskupení v dnešní době vyvstává na povrch, protože se objevuje stále více dětí a mládeže, kteří jsou materiálně zajištěni, přesto neznají rodinný řád, nejsou jim stanoveny jasné hranice a pociťují nedostatky citového zázemí. Právě tyto hodnoty pak mají potřebu hledat ve svých vrstevnických skupinách.

Do party je mladý člověk přiváděn přirozenou a zdravou potřebou družného kolektivního života s vrstevníky, kteří mají stejné zájmy a záliby jako on sám, kteří stejné události stejně prožívají, kteří se dovedou stejně bavit a umí si

vzájemně vyhovět. Pro děti a dospívající jedince jsou příznačné některé vývojové zákonitosti, jimiž jsou vyhraněné vnímání skutečností, projevující se černobílým náhledem na různé situace, nepřijímání nebo kritizování byť dobře míněných rad dospělých, v důsledku potřeby nezávislosti svého rozhodování. V pubertálním období se někteří jedinci nesnadno přizpůsobují názorům a požadavkům dospělých autorit a neztotožňují se se stanovenými řády. Mladiství, kteří neuznávají v životě autority, hledají podvědomě tuto autoritu v partě a nalézají ji zde v takovém jedinci, který jim imponuje tím, co pokládají za znaky skutečného vůdcovství: odvahou, obratností, hrubou fyzickou silou, pohrdáním normami a hodnotami uznávanými obecně ve světě dospělých, který se jim zdá cizí a nepřátelský (Suchý, 1972, s. 153-157). Zde se snaží prosadit a ukázat svou fyzickou sílu a s ohledem na psychickou nevyzrálou se tyto podmínky mohou stát zdrojem šikanujícího prostředí.

Nejen pro rodiče, ale i pro dítě je důležité jasné vymezení pravidel chování a vzájemných vztahů a případné stanovení přiměřených sankcí za jejich porušení. Rodič by měl své dítě řádně vychovávat, poskytnout mu podnětné rodinné zázemí, uspokojit jeho potřeby a zajistit mu dostatečné jistoty. Měl by ho co nejlépe připravit na budoucí odpoutání od své primární rodiny a samostatné bezproblémové působení ve společnosti.

Rodina, jako do jisté míry uzavřená skupina, má právo si zvolit ve výchově různý styl působení na své členy. Pokud ovšem rodina praktikuje takový styl výchovy, který omezuje schopnost dítěte vyrovnat se s tlakem sociálního prostředí, zvyšuje tím riziko, že se dítě stane obětí šikanování ze strany svých vrstevníků.

Jednou z nejčastějších příčin šikanování bývá tlak kolektivu, který očekává od svých členů určité chování a svým

působením je do takového jednání nutí. Dalším z mnoha motivů šikany může být touha po moci, přání ovládat druhého člověka. Též motiv krutosti, kdy agresorovi působí radost a potěšení vidět oběť trpět, uspokojovat se z jejího ponížení. Určitou roli hraje také zvědavost, kdy je motivem snaha zjistit, jak se oběť zachová ve strachu, boleti a ponížení a jaký vliv na ni agresor může uplatnit. Se zvědavostí může souviset i pocit nudy a touhou po stále silnějším zážitcích (Boj proti projevům šikany ve střediscích pro volný čas dětí a mládeže).

Pro pochopení důvodů šikanování je nutné rozlišovat, zda jde o krátkodobou reakci agresora na vlastní obtížnou situaci, ať již z jakýchkoliv příčin či se jedná o dlouhodobou záležitost. Zde se jedná převážně o jedince, kteří jsou citově narušení působením rodinného prostředí, přesyceni materiálním dostatek na úkor citového zázemí nebo kteří se cítí osobnostně nejistí. Tyto děti sami mohou být oběťmi fyzického ubližování, emocionálního vykořisťování či dokonce sexuálního zneužívání.

Šikana může mít mnoho příčin, z nichž některé jsou zřejmé a jiné se objevují a zjišťují až při hlubší analýze daného problému.

6. PRÁVNÍ DŮSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ

V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Z hlediska výkladu pojmu šikanování není důležité, zda k němu dochází verbálními útoky či fyzickým násilím, nebo jen hrozbou použití násilí. Rozhodující je, že probíhá úmyslně a samotné jednání spočívá v bezprostředním konání pachatele, nebo naopak tím, že se zákonem daného jednání zdrží.

Přesto, že současný trestní kodex dosud nemá zakotveno šikanování jako samostatný trestný čin, dochází v rámci něho k páchání trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti ve formě omezování osobní svobody, vydírání, loupeže, znásilnění, pohlavního zneužívání, kuplířství, ublížení na zdraví a veškeré delikty směřující na ochranu osobnosti. Za určitých okolností může šikana přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech nabýt i rysy organizovaného zločinu.

Od roku 2004 je v platnosti *Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže*, který upravuje základní zásady jednání s nezletilým, ať už v pozici poškozeného, svědka nebo mladistvého pachatele trestného činu. Nový zákon změnil dosavadní postupy v trestním řízení s mladistvými. Klade důraz na odpovídající přístup orgánů činných v trestním řízení s ohledem na věk, zdravotní stav, rozumovou a mravní vyspělost pachatele. Při jednání s mladistvými se musí postupovat tak, aby nedošlo k narušení jejich psychické a sociální rovnováhy, aby jejich další vývoj byl co nejméně ohrožen a řízení by mělo vést k předcházení protiprávním činům. Zákon se dále přiklání k využití alternativních trestů odnětí svobody a nově do systému začleňuje probační úředníky. Zpřísňuje podmínky vzetí mladistvého do vazby a zároveň potlačuje trestní represii jako

nezbytnou sankci. Hlavní důraz je kladen na prevenci a převýchovu mladých delikventů. Snaží se o obnovu narušených sociálních vztahů a integraci delikventa do společnosti. Problematikou mladistvých delikventů se zabývá specializovaný soud pro mládež. Během soudního řízení musí být dodržovány zásady poznání mladistvého, ochrany jeho soukromí, rychlosti řízení, ochrany poškozeného a náhrady škody a zásada zvláštního přístupu k mládeži, která zahrnuje odbornou kvalifikaci osob pracujících s delikventní mládeží.

Trestný čin mladistvých se nazývá provinění a následný trest se nově označuje jako opatření. Ta mohou být výchovného (dohled probačního pracovníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou), ochranného (ochranná výchova, ochranné léčení a zabránění věci) a trestního (obecně prospěšné práce, peněžitá opatření, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění u cizinců, podmíněné odnětí svobody ve zkušební době, podmíněné odnětí svobody odložené na zkušební dobu s dohledem, nepodmíněné odnětí svobody, narovnání, podmíněné zastavení trestního stíhání...) charakteru. Zákon zpřísňuje podmínky pro průběh soudního řízení, nutnost neprodleného informování zákonného zástupce i příslušných orgánů, tedy i oddělení sociálně právní ochrany dětí o zahájení řízení. Zákonný zástupce či obhájce činí veškerá opatření ve prospěch mladistvého a mladistvý pachatel musí být seznámen a poučen o svých právech, líčení jsou neveřejná z důvodu zachování anonymity obžalovaného a jeho soukromí.

Co se týče samotného trestného činu (provinění) spáchaného mladistvým pachatelem, tak trestní řád stanoví, že společenská nebezpečnost musí být vyšší než malá a v takovém případě je výše trestu nastavena v rozmezí 1-5 let trestu odnětí svobody. Jestliže mladistvý pachatel spáchá trestný čin, za který zákon umožňuje uložit výjimečný trest a stupeň nebezpečnosti takového činu pro společnost je mimořádně vysoký, může soud uložit trest odnětí svobody na 5-10 let.

Trest je vykonáván ve zvláštních věznicích nebo odděleních pro mladistvé. Věznice kladou důraz na výchovu a zabezpečení přípravy na budoucí povolání a pracovní kvalifikaci. Mladiství pachatelé mají výraznější práva a povinnosti a v průběhu výkonu trestu jsou v kontaktu s kurátorem mládeže.

V řízení vedeném s dětmi mladšími patnácti let, které se měly dopustit činu jinak trestného, postupuje soud pro mládež podle zvláštních právních předpisů upravujících občanské soudní řízení. Rozdíl v procesním postavení dítěte v trestním řízení znamená také značný rozdíl pro možnost psychologické intervence do výslechové situace. Při výslechu dětských obětí jde zejména o konzultaci ve smyslu zabránění vzniku sekundární viktimizace procesem vyšetřování. Při výslechu nezletilých pachatelů pak jde o důkladnou analýzu motivace spáchání trestného činu, u dětských svědků jde např. o posouzení věrohodnosti výpovědi s ohledem na některé přirozené vývojové rysy dětského kognitivního vývoje v určitých obdobích. Dětem, jako pachatelům trestného činu, poskytuje zákon v procesu vyšetřování práva i ochranu před nevhodným zacházením ze strany orgánů činných v trestním řízení, a to tím, že mají od samého počátku zákonný nárok na přítomnost svého právního zástupce ve všech situacích. K navázání určité úrovně komunikace je třeba mnohem více času, úsilí, tolerance a profesionality ze strany vyšetřovatele. Snahy o pochopení prostředí, v němž se dítě pohybuje, a znalost hodnot, které vyznává, tento proces usnadňují. Důležité je, aby se při vyšetřování dětské kriminality zvažovaly možnosti ovlivnění a spolupráce nezletilého pachatele s vrstevnickou skupinou či spolupachatelem.

Účastníky řízení jsou kromě dítěte i příslušný orgán sociálně právní ochrany dětí, zákonní zástupci dítěte nebo jiné osoby, kterým bylo dítě svěřeno do péče. Opatrovníkem dítěte pro řízení ustanoví soud advokáta. V řízení je nutné chránit soukromí dítěte a dodržovat anonymitu pachatele.

Výchovný proces u mladistvých pachatelů trestných činů začíná již samým zahájením a průběhem trestního řízení. Trestný čin bývá vyvrcholením předcházející nepříznivě formované životní dráhy mladého člověka. Naše trestní právo klade mimořádný důraz na to, aby v trestním řízení byly náležitě zjištěny příčiny a podmínky každého trestného činu a aby byly všestranně poznány osobnost pachatele, prostředí a poměry, v nichž vyrůstal a v nichž žije. Je to důležité proto, aby soud mohl náležitě posoudit osobnost mladistvého pachatele, aby za spáchaný trestný čin mohl uložit trest nebo výchovné opatření zajišťující jak ochranu společnosti před opětovným spácháním trestného činu, tak i v maximální míře nápravu pachatele. Včlenění jedince do společensky žádoucích vztahů se tudíž jeví jako hlavní úkol výchovného, reedukačního, socializačního a resocializačního procesu a základní podmínkou jeho sociální adaptace (Suchý, 1972, s. 29-30).

Pro trestní postih pachatele je nezbytná jeho trestní odpovědnost, která je prozatím stanovena na 15 let věku. Zde je ovšem namístě i celospolečensky diskutovaná otázka snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let. Děti mladší 15 let nejsou sice trestně odpovědné, přesto mohou být potrestány v rámci péče orgánu sociálně-právní ochrany (výchovná opatření, stanovený dohled, pobyt v diagnostickém ústavu, nařízení ústavní výchovy), případně mohou být postiženi jejich rodiče.

Škola má v rámci potrestání agresora možná následující opatření: napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole. Dále snížení známky z chování, převedení do jiné třídy či výchovné skupiny, doporučení návštěvy ambulantního oddělení střediska výchovné péče či jiného nestátního zařízení s obdobnou péčí. V mimořádných případech může škola využít doporučení na dobrovolné umístění žáka do pobytového zařízení

odd. střediska výchovné péče, doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v diagnostickém ústavu, podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dětí k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

Při podezření, že šikanování naplnilo zákonné znaky skutkové podstaty příslušného přestupku či trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR. Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany dětí skutečnosti, které žáka ohrožují, nebo že žák trestný čin spáchal, popř. opakovaně páchá přestupky. Pokud dochází k šikanování dětí v průběhu vyučování nebo školních akcí, nese plnou odpovědnost za vzniklou újmu škola, popř. zřizovatel školy. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Učitel, který se dozví o šikanování a nepřijme odpovídající opatření, vystavuje se riziku trestního postihu pro neoznámení, popř. nepřekažení trestného činu. V úvahu přichází i některé další trestné činy, např. nadržování či schvalování trestného činu, v krajním případě i podněcování (Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení).

Žákovi může vzniknout v důsledku šikanování majetková, fyzická či psychická újma a rodiče nebo zákonný zástupce proto mohou požadovat náhradu škody na věcech i na zdraví.

7. SYSTÉMOVÁ PREVENCE ŠKOLNÍCH ŠIKAN

Jako u všech negativních společenských jevů i u šikany platí, že je mnohem účinnější a ve svých důsledcích i levnější šikaně předcházet, než ji později odstraňovat nebo proti ní bojovat. Prevence je na místě i tam, kde k šikaně dosud nedochází resp. tam, kde nebyla odhalena, jakož i tam, kde už k ní prokazatelně došlo.

Zásadním předpokladem pro účinnou prevenci je podpora vytváření kvalitních vztahů nejen v rodině, ale i ve škole a zájmových organizacích, tedy tam, kde děti tráví svůj výukový i volný čas.

Šikanování je často kolektivní záležitost, minimálně ve smyslu ovlivnění více členů, v pozdějších stádiích pak celého třídního kolektivu a proto se na třídní skupinu musí nahlížet jako na společnost, v níž panuje patologický druh chování a je tedy nutné nastalou situaci rychle a účelně řešit. Prvotním krokem řešení je hledání způsobů, jak ovlivnit specifické rizikové faktory jak u šikanovaného, tak u šikanujícího a vytvořit zdravé veřejné mínění skupiny. Základem řešení je povědomí o příčinách a stádiích šikanování, porozumění situaci, za které k šikaně dochází. Důležitá je povědomost žáků o institucích, na které se v případě, že se s tímto problémem setkají, ať jsou již aktivními či pasivními účastníky, mohou okamžitě obrátit. Předpokladem k dosažení úspěchu je důsledné uplatňování systémového resp. komplexního přístupu.

Primární prevence se uplatňuje v případech, které šikaně předcházejí. Spočívá v celkové informovanosti, preventivních aktivitách (peer programy, efektivní a účelné volnočasové aktivity atd.), snaží se nalézt model výchovy pro vytvoření harmonické osobnosti dítěte, které by bylo vůči šikanujícímu prostředí imunní. Nejlepší ochranou proti šikanování je

budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školního společenství, tedy školní komunity.

Sekundární prevence je uplatňována tehdy, když už šikana propukla. Zabývá se tedy potřebnými opatřeními k nápravě neúnosné situace. Radíme sem včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření (ochrana oběti před násilím, jednání s rodiči agresorů i obětí, jednání s kolektivem třídy), včetně výchovné práce s agresory (postihy, monitorování, tlumení agresivních sklonů, pochvala za zvládnutí impulzivity v provokující situaci, výcvik sociálních dovedností, zaměstnání vhodnou činností).

Terciární prevence, jež zatím není plošně realizována, by měla spočívat v existenci sítě specializovaných pracovišť s rozsáhlými aktivitami zaměřenými na dlouhodobější odbornou péči a celodenní práci s agresory, ale i s oběti (zvláště s těmi, u kterých se v důsledku šikany projeví závažné psychosociální poruchy).

Nesporná komplikovanost vyšetřování šikany, volba vhodné diagnostické strategie, ale i nápravy s pomocí základního intervenčního programu, jsou jen dokladem skutečnosti, že v základních školách by měl působit, podobně jako je tomu v zahraničí, kvalifikovaný výchovný poradce, který by se těmito otázkami systematicky věnoval, jako své bazální profesi. Metody testové diagnostiky skupinových vztahů jsou náročné nejen z hlediska odborné erudice, ale kladou stejně tak vysoké nároky na čas a supervizní vedení šikanováním zdevastované třídy žáků. Odborná interpretace výsledků často velmi náročných šetření stejně jako i systematická terapeutická, a v podstatě psychologická a pedagogická péče, vyžadují nikoli jen péči školního metodika prevence, ale v závažnějších případech i profesionálně zdatného odborníka.

7.1 Obecné preventivní zásady

Oficiální stanovisko k prevenci šikany vyjadřuje Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Z něj vyplývá, že pedagogický pracovník na všech úrovních a typech škol by měl ve výchovně vzdělávacím procesu vést důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka a to tak, že bude rozvíjet zejména:

- pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka
- respekt k individualitě každého jedince
- etické jednání (humanita, tolerance)
- jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince

7.1.1 Pozitivní sociální klima

Proces utváření pozitivního školního klimatu je nezbytným předpokladem preventivního působení proti jakýmkoliv negativním školním projevům. Na základě dobrých partnerských vztahů se vytváří pozitivní pracovní klima. V pozitivním prostředí žáci pracují s pocitem důvěry, vlastní schopnosti, bez stresu a bez rizika, že je někdo bude znevažovat nebo ponižovat. Podmínkou tohoto trendu je podpora vedení školy a učitelů, postup podle utvořených a dohodnutých pravidel. Ve třídách s pozitivním klimatem vzniká i komunikace založená na umění naslouchat, vést dialog, klást otázky i stručně a výstižně se vyjadřovat, respektovat nebo podporovat druhé. „V atmosféře vstřícnosti, vzájemného respektu, otevřeného jednání a pohody se vytváří možnost pochopit sám sebe, poznat svoje možnosti a ověřit si své názory a zkušenosti v třídním a školním společenství. V takovém klimatu třídy většinou nebývá prostor a ani vůle pro vznik šikanujících projevů

chování. Snaha o vytvoření pozitivního školního klimatu pak funguje jako prevence proti šikaně" (Svobodová, 2004, s.87-89).

Bezpečné prostředí zvyšuje otevřenost a spolupráci žáků, rodičů a učitelů uvnitř i vně školy a vytváří předpoklady pro to, aby škola dokázala řešit včas, adekvátně a na odborné úrovni výskyt nežádoucích jevů jako jsou zdraví škodlivé návyky a sociálně patologické chování (např. šikanování, jehož výskytu se nevyhne žádná škola - rozdíl však bude v tom, zda je připravena šikaně čelit nebo se snaží ji zakrýt).

K funkčnímu školnímu prostředí patří vedle pozitivního klimatu školy, humánního vztahu učitele k žákům i kázeňská pravidla školy. Mnoho rodičů výchovně na své děti nepůsobí, vyhýbají se zákazům a příkazům, nekladou na ně žádné nároky, což přispívá k pocitu dětí, že si mohou všechno dovolit. Tato volnost vede k tomu, že mladí lidé ve škole nerespektují stanovená pravidla a odmítají přistoupit na požadavky učitelů (Auger, Boucharlat, 2005, s.15-16). Kázeň ve škole je současně přáním mnoha žáků, neboť pro ně znamená ochranu a naplnění psychické potřeby bezpečí a jistoty. Kázeň se podílí na bezpečném školním klimatu, které bývá řazeno ke znakům tzv. dobrých škol (Bendl, 2005, s.38).

Po celou dobu školní docházky platí pro žáky určité normy, které stanoví nároky na jejich chování. Pravidla jsou školou předem dána, od žáků se vyžaduje jejich plnění, porušení je trestáno. Důležité je, pokud se mají žáci těmito pravidly řídit, aby je nejen znali, ale aby i pochopili jejich význam a smysl. „Znalost norem uspokojuje i potřebu jistoty, jedinec ví, jak se má chovat, aby byl akceptován, resp. pozitivně hodnocen" (Vágnerová, 2002, s.276). Právě neznalostí příslušných norem, nebo neschopnost pochopit jejich podstatu či nerespektování může vést k problémům v chování.

Jasně stanovená pravidla pochopitelná pro všechny žáky, vzájemná spolupráce, dobré vztahy a pomoc mezi žáky, vytváření prostředí, v němž učitelé jednájí důsledně, posilují a motivují vhodné chování žáků, vede k minimalizaci negativního chování.

7.1.2 Sociální kompetence žáků

Gajdošová a Herényiová (2006) se domnívají, že rozvíjení některých sociálních dovedností žáků může pomáhat předcházet menším problémům v chování. Kvalitní sociální dovednosti se podle nich spolupodílí na celkovém dobrém fungování žáků ve škole, na jejich schopnosti pracovat týmově a samostatně řešit problémy, otevřeně vyjadřovat své pocity a názory, mít pozitivní postoj k sobě samému a k lidem okolo sebe, klást otázky a argumentovat. Sekundárně se pak odráží v jejich školní výkonnosti a úspěšnosti. Podle autorek je úlohou školního psychologa, aby pomáhal dětem (ale také učitelům a rodičům) tyto dovednosti rozvíjet a formovat.

Říčan vyzdvihuje ještě jednu důležitou dovednost - děti by se ve škole měly naučit spolupracovat. Učitel by měl cíleně využívat kooperace při všech činnostech, které k ní dávají příležitost, aby tak posílil vztahy mezi dětmi a tím předcházel šikaně, neboť kooperativní vztah mezi žáky zmírňuje jejich vzájemnou nežádoucí soutěživost (1995, s. 82-84).

7.1.3 Systémová školní prevence

Kolář přistupuje k problému z trochu jiné strany. Vytvořil model prevence školní šikany, který staví na následujících pilířích:

- *pedagogická komunita, která posiluje obrannou funkci třídního kolektivu proti projevům školní šikany i celých školních zařízení*
- *specifický program proti šikanování je určen ke včasnému vyhledávání a účinné léčbě skupiny*
- *sít' pedagogicko-psychologických poraden, zřízených vyššími územně správními celky, jakož i další instituce specializované na pedagogicko-výchovnou problematiku, (střediska výchovné péče, speciálně-pedagogická centra, diagnostické ústavy...), jež mají za úkol dotčenou problematiku řešit včetně její prevence*
- *vzájemná spolupráce škol jak s nestátními organizacemi, tak i s odborníky represivních státních složek zabývajícími se danou problematikou. Mezi tyto metody řadíme např. spolupráci s kriminalisty pro mládež, kurátory pro mládež, dětskými psychiatry atd.*
- *pomoc a podpora ministerstva, krajských úřadů a nestátních subjektů školám při vytváření systémové prevence proti šikanování (systematický výcvik školních inspektorů zaměřený na řešení šikanování na školách, skupina při MŠMT pro prevenci šikanování, kurzy první pomoci s nácvikem modelových situací, další kurzy a semináře)*
- *kontrolní činnost České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, vzhledem k připravenosti škol efektivně chránit své žáky před projevy šikanování*
- *monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako např. Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování, Společenství proti šikaně, Iniciativa proti šikaně, Linka bezpečí, Bílý kruh bezpečí, Společenství proti šikaně apod. (2001, s. 198)*

8. ŘEŠENÍ ŠKOLNÍ ŠIKANY

8.1 Příčiny nesnadného zjišťování šikany

V průběhu objasňování šikany nastávají problémová stádia, která zabraňují efektivnímu vyšetření šikanujícího prostředí a zároveň potrestání viníků. Zjišťování skutečností často komplikuje samotná oběť tím, že nedokáže popř. nechce poskytnout objektivní a podrobné informace ke svojí problémové situaci. Agresor se často uchyluje ke lži, používání falešných svědků, někdy může nutit oběť, aby vypovídala nepravdivě v jeho prospěch, či výpověď zcela odvolala. To samé platí i pro svědky šikany z řad skupiny. Nedá se předpokládat ani plná součinnost rodinných příslušníků, rodiče agresorů chrání své děti, někteří se snaží využívat i svého vlivného postavení. Naopak někteří rodiče obětí se obávají spolupracovat, ať již z příčin zhoršení dané situace, z nevhodného resp. necitlivého přístupu při vyšetřování k jejich dětem - jako obětem a také kvůli celkovým společenským tlakům.

8.2 Nástin řešení třídní šikany

Obětem by jako východisko z pozice šikanovaného mělo sloužit zajištění vztahů s jedinci, kteří jsou fyzicky vyspělejší, šikovní, sportovně nadaní, sociálně inteligentní, mající dostatečnou míru zdravého sebevědomí. Bývají to žáci, kteří se aktivně podílejí na participačních aktivitách typu žákovské samosprávy, jsou tedy většinou členů skupiny uznávání i obdivování. Takto zaštitěná oběť má daleko větší možnost získat veřejné mínění skupiny na svou stranu a tím se ze své dosavadní pozice vymanit.

Dále je obětem doporučováno nebát se poukázat na vlastní kvality, jenž mohou oslovit další členy skupiny.

8.3 První pomoc

První pomoc by měla zajistit osoba odpovědná, což je u školní šikany především pedagog či vychovatel, co možná nejrychleji a s dostatečnou razancí, pokud možno již v počátečních stádiích šikanování. Po správném diagnostikování šikany, oběti poskytovat ochranu a emoční podporu a být připraven na větší citovou a časovou angažovanost.

Postup vyšetřování je zpravidla rozdělen do pěti základních kroků, u nichž je nutné dodržovat postup i obsah pro získání co nejlepšího obrazu předmětné skupiny.

- Pohovor s informátory a oběti: vyšetřování se jím zahajuje, jsou získány bazální informace o šikanování, na jejichž základě vytyčíme dalšímu vyšetřování směr.
- Nalezení vhodných svědků: informátoři mohou být s celou situací jen mlhavě seznámeni, či jejich popisu může škodit citová inklinace k oběti či agresorovi. Zpravidla však jsou velmi platní při výběru svědků, kteří jsou schopni a ochotni pravdivě vypovídat.
- Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky: v této fázi se snažíme celou záležitost objektivně objasnit prostřednictvím konfrontačních rozhovorů mezi svědky. Je přitom nutné dodržovat pravidlo odděleného jednání oběti a agresora, což mezi jinými slouží k zajištění ochrany obětem. Další prvky ochrany jsou závislé na rozsahu a charakteru šikanování, někdy se jedná o intenzivní a bezprostřední pomoc oběti před agresory, naopak u počátečních stádií šikanování většinou nejsou zapotřebí zvláštní bezpečnostní opatření. Přesto musíme situaci dostatečně zvážit, aby se oběť nedostala do další ohrožující situace.
- Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi: v této fázi musí agresor pochopit, že pouze zlepšení situace ve smyslu vymýcení šikany v jeho skupině mu přinese prospěch. V případě pokračující šikany naopak nemilosrdné důsledky

v podobě vyloučení ze školy, oznámení policii atd. Podniknuté kroky musí odpovídat předcházejícímu vyšetřování a vyšetřující musí disponovat nezpochybnitelnými důkazy, které agresor nemá šanci vyvrátit.

- Náprava celé situace, metodou restrikce: musíme vnějším nátlakem zajistit, aby agresor zanechal svých agresivních činů, a to za každou cenu. Škola má k dispozici v rámci svých pravomocí určitá opatření, která může při potrestání uplatnit (výchovná opatření, snížení známky z chování, převedení do jiné třídy, vyloučení ze školy, dobrovolný pobyt v dětském diagnostickém ústavu či umístění do něj na základě předběžného opatření a následné nařízení ústavní výchovy). Oznámení o trestu pro pachatele šikany by mělo proběhnout v rámci skupiny veřejně, aby pokud možno co největší počet potenciálních pachatelů obdobných skutků odradilo. *Metoda usmíření* by měla posunout vztah mezi obětí a agresorem do běžných mezí morálních norem (Kolář, 2001, s. 107-130).

8.4 Celková léčba skupiny

Pro léčbu skupiny zasažené šikanou je nejprve nutné znát její dynamiku, která je zjišťována prostřednictvím testové diagnostiky (viz. příloha č. 4). Termín celkové léčby pak označuje dobu, kterou zahajuje intenzivní intervence pro vymýcení šikany a končí nastartováním sebeozdravného procesu v rámci postižené skupiny.

Základní intervenční programy spočívají v komunitní práci se skupinou, ve formě třídních setkání a práce se skupinovou dynamikou. Zatím zřejmě nejlepší ochranou před prorůstáním šikany do školství je zavedení demokratických společenství. Cílem je vytvořit takovou organizaci života v rámci třídy, kde budou všichni žáci disponovat stejným vlivem na jejím chodu a záležitostech, jenž se třídy týkají. Takovéto uspořádání zajišťují dané principy: posílení demokratických přístupů, aktivní podíl členů komunity na plnění cílů, vytvoření

oboustranné komunikace, zvýšení rovnoprávnosti v rozhodování, zodpovědnost ke komunitě, zážitkové učení, kooperativní vyučování a ideová výchova. Patří sem i solidarita učitelů se slabými žáky, stanovení hodnotové orientace, školní dozor, stanovení práv a povinností žáků ve školním řádu, pravidelné monitorování třídního klima, školení a informovanost pedagogů, projevy důvěry (schránka důvěry), v případě šikany rychlý a komplexní přístup k jejímu řešení.

Nad to je nutné poskytovat žákům možnost atraktivních a různorodých činností, při kterých vyčerpají přebytečnou energii a zároveň využití psychoterapeutické techniky, umožňující povzbuzování empatie, spolupráce a vzájemné pomoci (Říčan, 1995, s. 77-84).

9. SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK A INSTITUCE ŘEŠÍCÍ PROBLEMATIKU ŠIKANY

Sociální pracovník se může setkat s projevy a řešením šikany jakožto pracovník odd. sociálně právní ochrany dětí, kurátor pro mládež, probační pracovník, ale i sociální pracovník v pedagogicko-psychologické poradně. Šikana se ve zvýšené míře objevuje i ve školních zařízeních, převážně internátového typu, proto se s ní může setkat i jako pracovník v ústavních zařízeních, či pracovník preventivních aktivit a poradenské služby.

Blíže se zaměřím na činnosti pedagogicko-psychologické poradny a střediska výchovné péče, kurátora pro mládež a probačního pracovníka, kteří se při výkonu své profese s projevy šikany přímo setkávají.

Kurátor pro mládež je specializovaný odborný pracovník v rámci sociálních odborů obecních úřadů či úřadů městských částí, který se zabývá trestnou činností a poruchami chování u dětí a mladistvých. Poskytuje komplexní sociálně-právní a výchovné poradenství dětem i rodičům při řešení rodinných, osobních a sociálních problémů a akutních krizových situací. Vyhledává děti, jejichž rodiče nebo jiné osoby zodpovědné za jejich výchovu neplní své povinnosti, nezabezpečují dostatečně péči o dítě, či zdárný vývoj ohrožují. Působí tak, aby došlo k odstranění příčin i důsledků takového chování rodičů, či jiných povinných péče o dítě. Rovněž zabezpečují sociálně právní ochranu dětí a mladistvých v obecné rovině – uplatňují garanci ochrany práv nezletilých dětí, zprostředkovávají odbornou specializovanou pomoc jednotlivcům i rodinám ze strany zdravotnických a jiných odborných zařízení včetně nestátních subjektů.

Probační úředník oddělení probačních a mediačních činností pro mládež vykonává svou činnost dle Zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy

a o soudnictví ve věcech mládeže, napomáhá mladistvému ke zmírnění následků trestné činnosti, vede ho k pochopení všech jejich důsledků a motivuje ho k převzetí odpovědnosti za škody, které svým jednáním způsobil. Pomáhá mladistvému klientovi při jednání s poškozeným, o náhradě škody, připravuje písemné zprávy pro státního zástupce či soudce. Soudně stanovený dohled u mladistvého představuje i spolupráci s rodinou, školou a kurátory pro mládež.

Pedagogicko-psychologická poradna poskytuje psychologickou a speciálně pedagogickou pomoc dětem a mládeži, odbornou pomoc při řešení výchovných a vzdělávacích problémů žáka na všech stupních a typech škol, jejich rodičům a učitelům.

Poradna se podílí rovněž na primární prevenci sociálně patologických jevů (do jejichž kategorie spadá právě problematika šikany aj.). Vypracovává odborné posudky, poskytuje poradenské služby žákům, kteří mají zvýšené riziko školní neúspěšnosti, u nichž mohou vzniknout problémy v osobním a sociálním vývoji. Radí zákonným zástupcům a pedagogickým pracovníkům vzdělávající tyto žáky, poskytuje služby zaměřené na vyjasňování osobních perspektiv žáků.

K zajištění těchto služeb realizuje činnosti diagnostické, intervenční, konzultační a informační (Vyhláška č.72/2005 Sb.).

Středisko výchovné péče poskytuje všestrannou preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, pokud nejsou důvody pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy ve speciálních výchovných zařízeních. Tato pracoviště poskytují ambulantní a poradenské služby pro děti a mládež ocitající se v obtížných životních situacích, které je ohrožují a poškozují a které za daných okolností nejsou schopni sami řešit. Cílem činnosti Střediska výchovné péče je

zachytit první signály problémů či potíží v procesu psychického vývoje jedince, poskytnout radu nebo systematickou péči a tím předejít vážným problémům, jakými jsou šikana, kriminalita, toxikomanie, psychické poruchy aj. (Zákon č.109/2002 Sb.).

10. ŠIKANA V ČESKÝCH ŠKOLÁCH

Šikana byla dlouhou dobu pokládána za občasný jev, výzkumy posledních let ale ukazují, že je vzhledem k předpokladům mnohem rozšířenější a zároveň má velmi vážné až dlouhodobé následky.

Větší povědomí o šikaně vedlo ve školách k mnoha zásadním iniciativám zaměřeným na její potírání. Od škol se nyní očekává, že budou v boji se šikanou prosazovat jasné zásady a uplatňovat konkrétní program. V boji s tímto jevem se používá řada nových postupů. Šikana ve školách nikdy zcela potlačena nebude, není však téměř žádných pochyb, že soustředěné úsilí, které se v současnosti proti šikaně uplatňuje, k jejímu snížení velice přispívá a nabízí pomoc jak šikanujícím žákům, tak jejich obětem.

Od roku 1994 se v České republice uskutečnilo již mnoho výzkumů zaměřených na prevalenci šikanování v českých školách. Zatímco první výzkum realizovaný v roce 1994 u dvou tisíc žáků 5. a 6. tříd dospěl k závěru, že na počátku druhého stupně je v českých školách šikanováno 18% školáků, výzkumné studie z přelomu století dospěly k šokujícímu závěru, že počet šikanovaných žáků vzrostl až na alarmujících 29 - 37 procent. Nejrozsáhlejší výzkum v roce 2001 (s cca 6000 respondenty) dospěl k uvedeným 41 procentům. Tento průběžný nárůst je sice spojen s širším (a přesnějším) chápáním šikany jako nejen fyzického, ale i psychického týrání v mnoha formách, bezpochyby však znamená i reálné zvýšení celkového počtu případů (Mezera, Antonín. 41 procent žáků českých základních škol je obětí šikanování, 2002).

Za šikanování se v tomto průzkumu považovala následující definice šikanování: "když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že vám někdo, komu se nemůžete ubránit, dělá, co je vám nepříjemné, co vás ponižuje, nebo to prostě bolí - strká do vás, nadává vám, schovává vám

věci, bije vás. Ale může vám znepríjemňovat život i jinak, pomlouvá vás, intrikuje proti vám, navádí spolužáky, aby s vámi nemluvili a nevšímali si vás. (Michal Kolář, Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních, Praha, MŠMT ČR, 2003, s. 89.).

Další dotazníkové šetření projektu Minimalizace šikany s 1358 žáky na základních školách v roce 2005 opět ukázalo, že 40% žáků na školách bylo šikanováno a přes 44% dětí se stalo svědkem šikany. Toto šetření ukázalo, že fyzickou šikanou (fackování, kopání či rány pěstí) trpí nejméně každý desátý šikanovaný a 21% dětí je šikanováno každý den. Nejčastěji je agresor jeden (34%) či dva (24%) a častěji šikanují chlapci (68%) než dívky (20%). Nejčastěji šikanovanému pomohla třídní učitelka či kamarádi (shodně 25%), pomoc rodičů přišla v 12%. Bohužel ve 21% nepomohl nikdo.

Toto značně vysoké procento, jenž označuje za šikanované přes 40% žáků, je sice způsobeno poměrně rozsáhlým definováním šikanování i z psychického pohledu, ale při zamyšlení nad tímto výsledkem bychom museli dospět i k obdobnému procentu agresorů, což není úplně reálné. Výsledek byl respondenty nejspíš zkreslen ve smyslu nedostatečného vnímání šikany a neobjektivního zhodnocení vzájemného řešení konfliktů, protože jak již bylo zmíněné dříve, šikanou lze označit pouze jednání, kde je jeden z účastníků z nějakého důvodu bezbranný, je nutná opakovanost, záměrnost a dlouhodobost a ne jednorázové konflikty či odvetné reakce. Takovéto výsledky by ve svých důsledcích mohly vést ke zveličování problému, potažmo by i byly projevem naprosto nedostatečného působení veškerých školních i jiných preventivních aktivit.

Výsledky projektu Minimalizace šikany na školách podle zjištění přinesly pokles šikanovaných dětí z původních 376 na

290, tj. po roce působení projektu bylo šikanováno o 21% méně dětí. Šest škol z devíti dokázalo během 1 roku omezit počet šikanovaných dětí o více než 10%. Podle šetření se snížila častost šikanování o 27% a pouhým dotázáním bylo zjištěno, že žáci vykázaly 10% zvýšení informovanosti o šikaně, celkem 82% dětí se cítí být poučeno o šikaně, přičemž údaj neměřil kvalitu a praktičnost informace.

Podle výsledků projektu Rychlá šetření 2007, který realizoval Ústav pro informace ve vzdělávání, se šikana objevuje častěji na základních než středních školách, z toho častější jsou případy šikany na největších základních školách. Velikost základní školy je zřejmě klíčovým faktorem, který ovlivňuje zjišťování, prevenci i řešení šikany. Na menších školách je možná užší spolupráce s vedením školy i rodiči, a díky tomu je počet zjištěných případů menší a přijatá opatření jsou efektivnější.

Většina obětí šikany jsou chlapci. Na středních školách je pravděpodobnější, že i dívky budou oběťmi šikany - tato skutečnost je ovlivněna existencí čistě dívčích tříd na středních školách, kde dochází k podobnému chování jako v chlapeckých kolektivech. Poměrně velká část základních škol (jedna čtvrtina) také deklaruje vyváženou proporcii obětí dle pohlaví (tedy zhruba stejně dívek jako chlapců).

Na většině škol je dle vyjádření jejich představitelů agresivita pachatelů šikany srovnatelná s předchozími školními lety. Na čtvrtině středních škol, a dokonce na více než třetině škol základních však došlo k nárůstu agresivity. Na základních školách vnímají snížení agresivity nejvýrazněji ředitelé malých škol, nejmenší posun naopak vykázaly velké základní školy.

Ve většině škol zajišťují školení pedagogů o problematice šikany za pomoci vlastních pedagogů formou seminářů a školení. Pětina základních i středních škol využívá ke školením externisty. Na základních školách je učitelům častěji

doporučeno studium relevantní literatury. Tato praxe je častá zejména na malých školách, kde zřejmě není dostatek prostředků na případná školení, naopak na velkých základních školách je poměrně časté školení prováděné externisty.

Ve většině škol je základním prostředkem prevence cílená práce s třídními kolektivy. Na středních školách se častěji preventivní prvky objevují ve výuce některých předmětů. Poměrně málo časté jsou přednáškové bloky pro všechny nebo vybrané ročníky.

Ve školách se v boji proti šikaně uplatňují různé programy a preventivní opatření, přičemž v českém prostředí jsou známy zejména dva projekty:

Program Škola podporující zdraví (ŠPZ) - Zdravá škola

ŠPZ je programem, jehož cíle a celá filozofie jsou explicitně zaměřeny na analýzu a tvorbu bezpečného a sociálně podnětného prostředí v celé škole a v každé třídě, mezi žáky i mezi učiteli, rodiči i v obci. První školy tohoto typu začaly fungovat v roce 1992.

Program Začít spolu

Program Začít spolu je u nás realizován od roku 1994 v síti škol mateřských i základních. Klíčovým předmětem je sociální výchova, která by měla ústít ve vytvoření bezpečného sociálního prostředí.

Preventivních programů, které vznikly v zahraničí, a které byly často inspirací pro české aktivity, je mnoho a jejich výčet by přesahoval rámec této práce.

Z výzkumů vyplývá, že problém šikanování se týká plošně všech škol, přesto neexistuje jeho dlouhodobé a systémové řešení. Přesto, že nastal na českých školách pokrok ve smyslu přístupu k problému šikany, stále výrazné množství škol by mohlo být hodnoceno nedostatečně jako úmyslně nereagující

odpovídajícím způsobem, zejména kvůli častému bagatelizování, nebo popírání problému. Škola se často snaží navodit představu bezproblémového stavu, neboť přiznáním, že se šikana na její půdě vyskytuje, přinejmenším získává kredit zařízení, které je špatně vedeno, nebo se nedokáže vypořádat se svými vnitřními problémy. Přitom už z výše uvedeného je patrné, že škola, která nemá systematický program proti šikanování a utvrzuje ostatní, že v ní mezi žáky k šikanování nedochází, pouze zakrývá problém.

Problematika šikanování je již teoreticky probírána na některých pedagogických fakultách, nabídka vzdělávacích kurzů začíná poskytovat důležité vzdělání při výskytu tohoto jevu, přesto stále nemají ani školy, ani učitelé, dostatečné odborné zázemí pro to, aby byli schopni problém šikany účelně řešit. Základní výcvikové programy pro řešení šikanování zatím nedokáží plošně připravit a vyškolit učitelskou veřejnost k odborným zásahům pro případ, že v jejich poli působnosti dojde k případům šikanování. Neodborný zásah může stejně jako v jakémkoliv oboru přinést ještě větší škody a v souvislosti s tím, že jde o zdraví dětí, je toto jen těžko akceptovatelné.

11. PRAKTICKÁ ČÁST

Výzkumné šetření

11.1 Metodologie šetření

11.1.1 Výzkumný problém, cíl výzkumu

Ve výzkumné části se budu zabývat výskytem šikany na základní škole. Cílem průzkumu bylo zjistit pohled a názory respondentů na projevy a řešení šikany, vliv třídního kolektivu na její výskyt, stanovení hranic tohoto patologického jednání.

11.1.2 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor tvořilo 66 žáků Základní školy se specifickými poruchami učení, se sídlem v Praze 6. Respondenty bylo celkem 66 žáků ze tří ročníků druhého stupně, resp. 12 žáků (18%) ze 6. ročníku, 35 žáků (53%) ze tří tříd 8. ročníku a 19 žáků (29%) ze dvou tříd 9. ročníku. Podíl chlapců vůči dívkám je přesně dvoutřetinový.

11.1.3 Metody

Pro zjišťování výsledků jsem zvolila techniku dotazníku proto, že nabízí možnost získat velké množství informací v poměrně krátkém časovém intervalu. Nevýhodou dotazníku může být riziko zkreslování některých odpovědí respondenty.

Původně měla být využita technika osobního předávání dotazníků, ale vzhledem k nastalým okolnostem byly dotazníky žákům předány vyučujícími.

Dotazník pro žáky základní školy obsahuje tzv. vstupní část, která stručně seznamuje s cílem průzkumného šetření

a s využitím získaných informací pro zpracování ke studijním účelům.

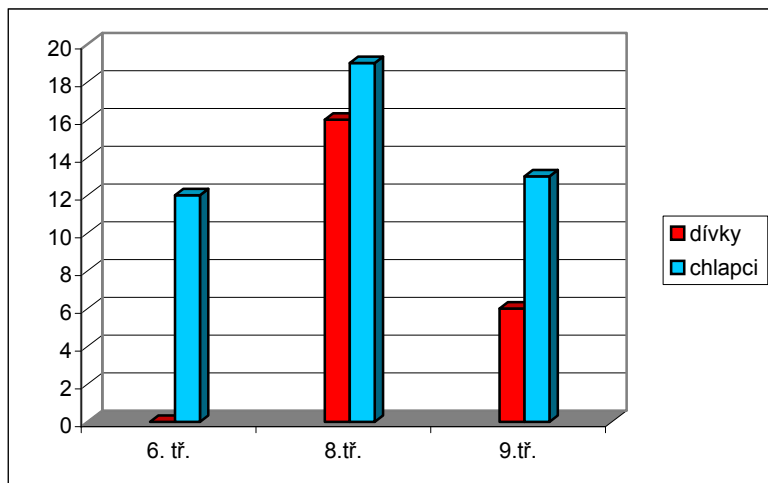
Samotný dotazník obsahuje 12 otázek, s možností volby z několika odpovědí, vztahujících se jak přímo k pozici respondenta v třídním kolektivu, tak k jeho postojům k šikaně. Jedna otevřená otázka vyžaduje od dotazovaného vysvětlení či vyjádření míry hranice šikany a únosného jednání, jenž může skupina - třídní kolektiv vůči jednotlivci uplatňovat. Samotný závěr dotazníku obsahuje otázky na určení pohlaví a předpokládané dosažené vzdělání.

Dotazník byl anonymní a záměrně byl zvolen nižší počet otázek, pro snazší přijetí respondenty. Zároveň jsou otázky koncipovány v nekonkrétní rovině, tedy bez jednoznačného cíle šikanu v daném prostředí diagnostikovat, zejména z důvodu přijatelnosti takového průzkumu pro oslovené školní zařízení. Vzhledem ke stanoveným problémovým okruhům a ověření pravdivosti odpovědí k jednotlivým dotazům, jsou otázky mezi sebou provázány a dá se tedy určit i jejich případné nepochopení dotazovaným.

V oblasti otázek stanovení dobrého kolektivu zjišťujeme, zda jsou žáci rádi ve své třídě, zda se považují za dobrý kolektiv, zda patří ve třídě do nějaké party, jestli se stýkají se svými spolužáky i mimo vyučování a nakonec zda by chtěli se svým třídním kolektivem strávit část prázdnin. Jedná se o položky 1,2,5,7,10.

Ke zjišťování postojů žáků k šikaně se vztahují otázky č. 3, 4, 6, 8 a 9. Jedná se o otázky zaměřené na názory žáků, zda může podle nich šikana působit i pozitivně na třídní kolektiv, dále na vymezení projevů šikany a její řešení a otázka na stanovení toho, co lze považovat za šikanu. V otevřené otázce č. 9 by žáci měli odpovědět na otázku stanovení hranice mezi šikanou a přijatelným nátlakem.

Graf č.1 - Celkový počet respondentů

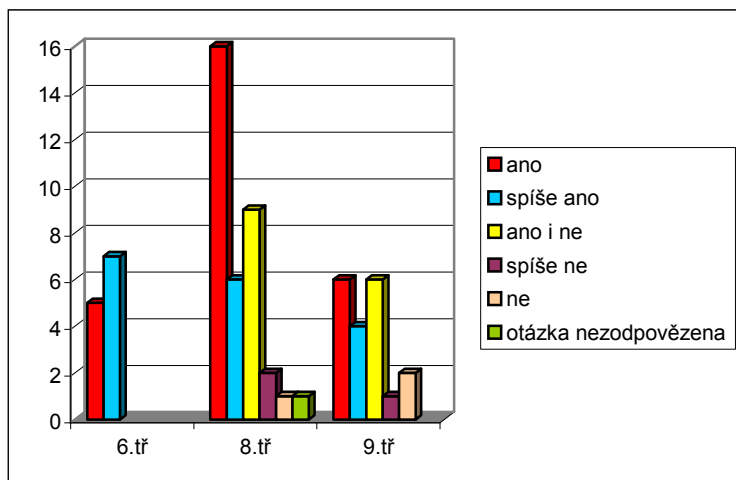

11.1.4 Problémové okruhy

1. Domnívám se, že dobrý kolektiv řeší, či má tendenci řešit šikanu uvnitř svého uskupení svépomocí.
2. Domnívám se, že postoj dívek a chlapců k šikaně je odlišný.

11.1.5 Analýza šetřených dat

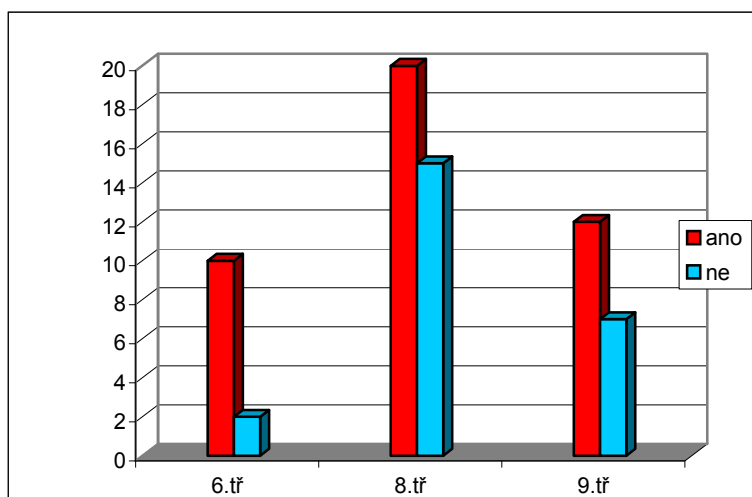
Graf č. 2 - Jsi rád/a ve své třídě?

	6.tř	8.tř	9.tř
ano	5	16	6
spíše ano	7	6	4
ano i ne		9	6
spíše ne		2	1
ne		1	2
otázka nezodpovězena		1	

Z celkového počtu respondentů je ve své třídě spokojeno 27 žáků, spíše spokojeno je 17 dětí. 15 respondentů se necítí ve třídě ani dobře či špatně. Pouze tři žáci jsou ve třídě spíše nespokojeni a 3 žáci nejsou ve své třídě spokojeni vůbec. Jeden z respondentů neodpověděl na otázku.

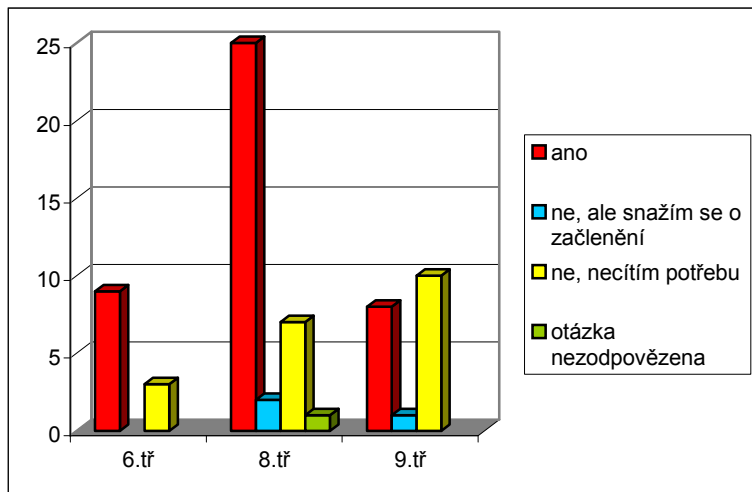
Graf č. 3 - Považuješ svoji třídu za dobrý kolektiv?

	6.tř	8.tř	9.tř
ano	10	20	12
ne	2	15	7

Z 66 dotázaných považuje celkem 42 z nich svoji třídu za dobrý kolektiv. 24 žáků nepovažuje svoji třídu za dobrý kolektiv, přičemž z grafu je patrné, že nejvíce nespokojeni se svým kolektivem jsou žáci 8. tříd. Podle údajů celé $\frac{3}{7}$ žáků 8. tříd považují svoji třídu za špatný kolektiv. Následují žáci 9. tříd, z nichž přibližně $\frac{1}{3}$ nepovažuje svoji třídu za dobrý kolektiv. U žáků 6. tříd tak konstatuje $\frac{1}{6}$ žáků.

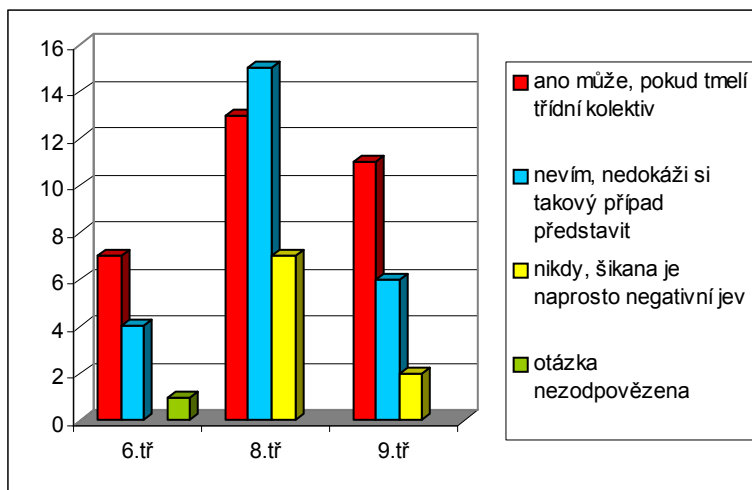
Graf č. 4 - Patříš ve třídě do nějaké party?

	6. tř	8. tř	9. tř
Ano	9	25	8
Ne, ale snažím se o začlenění		2	1
Ne, necítím potřebu	3	7	10
Otázka nezodpovězena		1	

Z celkového počtu 66 dotazovaných patří do nějakého uskupení ve třídě 42 dětí, což činí téměř $\frac{2}{3}$ žáků. Na druhé straně poměrně vysoké zastoupení 20 žáků necítí potřebu patřit do nějakého třídního uskupení a 3 žáci se snaží o zapojení do třídní party. Pouze jeden dotazovaný nedokázal na otázku odpovědět.

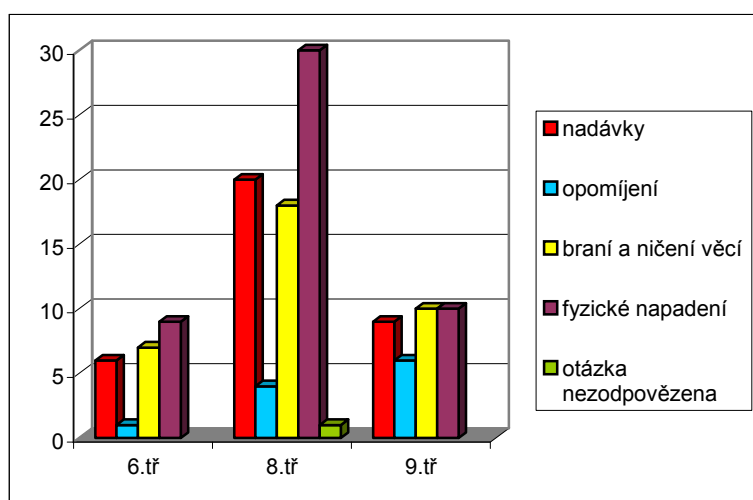
Graf č. 5 - Může podle tebe působit šikana na třídní kolektiv i pozitivně?

	6.tř	8.tř	9.tř
ano může, pokud tmelí třídní kolektiv	7	13	11
nevím, nedokáži si takový případ představit	4	15	6
nikdy, šikana je naprosto negativní jev		7	2
otázka nezodpovězena	1		

Na danou otázku odpovědělo 31 žáků kladně. 25 žáků nedokáže tuto situaci posoudit, neboť si nedokáží reálně představit takový případ, kdy by šikana působila i pozitivně na kolektiv. 9 žáků považuje šikana za naprosto negativní jev, který nemůže mít žádné pozitivní vlivy. Jeden žák neodpověděl na danou otázku.

Graf č. 6 - Které z následujících projevů bys ty sám/a považoval/a za šikanování? (bylo možno označit i více možností)

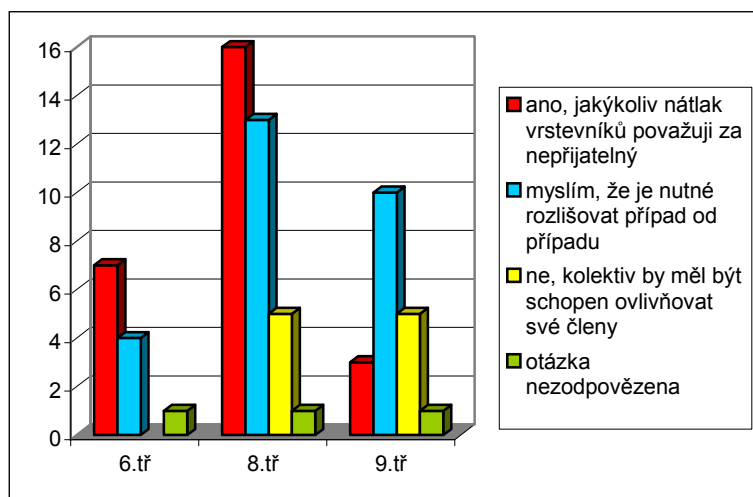

	6.tř	8.tř	9.tř
Nadávky	6	20	9
Opomíjení	1	4	6
braní a ničení věcí	7	18	10
fyzické napadení	9	30	10
otázka nezodpovězena		1	

Z grafu vyplývá, že respondenti považují za šikanování nejčastěji fyzické napadení, které je nejvíce patrné u odpovědí žáků 8. tříd. U žáků 6. třídy je za fyzickým napadením hojně zastoupeno braní a ničení věcí a poté verbální napadání. Žáci 8. tříd označili po fyzickém napadení za závažné nadávky a poté braní a ničení věcí. Žáci 9. tříd

shodně považují fyzické napadení a braní a ničení věcí za nejzávažnější projevy šikany, po nich následují verbální projevy. U žáků 9. tříd se významněji objevuje forma opomíjení, kterou zbývající ročníky zohledňují v menší míře. U otázky byl ponechán prostor na vlastní vyjádření nezastoupené formy šikany, čehož využili pouze dva respondenti, jenž udali jako další formy psychické šikanování a vydírání. Pouze jeden dotazovaný nevedl žádnou odpověď.

Graf č. 7 - Myslíš, že jednání, jehož cílem je ublížit, ohrožit nebo zastrašit a je uplatňováno třídní skupinou vůči jednotlivci, lze označit za šikanu?

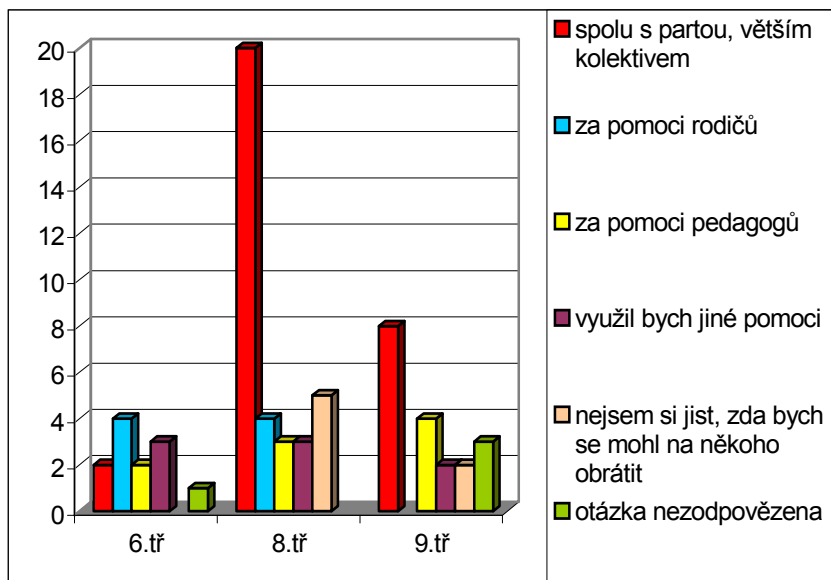

	6. tř	8. tř	9. tř
ano, jakýkoliv nátlak vrstevníků považuji za nepřijatelný	7	16	3
myslím, že je nutné rozlišovat případ od případu	4	13	10
ne, kolektiv by měl být schopen ovlivňovat své členy		5	5
otázka nezodpovězena	1	1	1

Žáci 6. a 8. tříd odpověděli na danou otázku poměrně shodně, přičemž považují jakýkoliv nátlak vrstevníků za nepřijatelný a poté následuje názor, že je nutné rozlišovat daný případ, zda se jedná vůči jednotlivci ze strany skupiny o šikanu. Jiný názor projevili žáci 9. tříd, kteří v nejvyšší míře považují za důležité rozlišovat případ od případu. Na druhém místě označili možnost, že kolektiv by měl ovlivňovat

své členy, třeba za využití násilného a donucujícího jednání. Pouze 3 žáci z celkových 66 nedokázali na otázku odpovědět.

Graf č. 8 - Jak by řešil/a případ, kdy by nebylo ve tvých silách postavit se agresí?

	6. tř	8. tř	9. tř
spolu s partou, větším kolektivem	2	20	8
za pomoci rodičů	4	4	0
za pomoci pedagogů	2	3	4
využil bych jiné pomoci	3	3	2
nejsem si jist, zda bych se mohl na někoho obrátit	0	5	2
otázka nezodpovězena	1	0	3

Z daného grafu vyplývá, že žáci 6. třídy by řešili situaci, kdy by se osobně setkali s agresí, nejčastěji za pomoci rodičů a využití jiné pomoci. U žáků 8. tříd výrazně převažuje řešení agrese s pomocí party, kolektivu, což koresponduje s předpokládanou úvahou. Další nabízené možnosti jsou v poměrně shodném zastoupení. Za zřetel ovšem stojí i vysoká míra odpovědí, ve které by se žáci nejspíše na nikoho o pomoc neobrátili. I u žáků 9. tříd byla nejčastěji zastoupena možnost využití pomoci party a kolektivu, následuje možnost pomoci pedagogů a zbylé možnosti jsou zastoupeny ve shodném poměru. U žáků nejvyššího ročníku se neobjevila v odpovědích možnost využití pomoci rodičů, což je také

zajímavý ukazatel, který může souviset s vývojovými aspekty dospívajících. Celkem čtyři žáci neodpověděli na otázku.

SHRNUTÍ PRŮZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

K ověřování stanoveného problémového okruhu bylo potřeba nejprve zjistit, zda lze zkoumanou skupinu, v tomto případě jednotlivou třídu, označit jako "dobrý" kolektiv. K tomuto stanovení byly využity otázky č. 1 a 2, které hodnotí kolektiv jako celek a 7 a 10, které výše uvedené svým způsobem ověřují. Pro určení dobrého kolektivu jsem stanovila hodnotu 75% podílu pozitivních odpovědí, z celkového počtu žáků ve třídě.

Pro stanovení dobrého kolektivu bylo pro mé průzkumné účely určující, jak se sami žáci subjektivně hodnotí jako kolektiv, tedy, zda se považují za soudržný kolektiv. Pro objektivní stanovení "dobrého kolektivu" nebyly v dotazníku určeny konkrétní kritéria, je tedy možné, že odpovědi přímo nevypovídají o dobrém, jakožto pozitivním hodnocení kolektivu. Po vyhodnocení otázky č. 6, tedy jak by jednotlivec řešil případy agrese (šikany), jsem v závislosti na předchozím zjištění druhu kolektivu, došla k závěru, že byl stanovený problémový okruh potvrzen.

První ze zkoumaných tříd devátého ročníku, se z vyjádření žáků považuje za dobrý kolektiv a 80% z nich také uvedlo, že by případy agrese řešili za pomoci kolektivu a tudíž svépomocí. Druhá devátá třída se z vlastního hodnocení považuje za špatný kolektiv a 66% dotazovaných uvedlo, že by případ agrese neřešili za pomoci svépomoci a kolektivu. Osmý ročník uvedl v jednom případě opět 66% tendenci k řešení agrese svépomocí, v tomto případě se opět jednalo o dobrý kolektiv. U dalšího osmého ročníku, vyhodnoceného za špatný kolektiv, opět převažovaly jiné druhy řešení agrese, než je využití kolektivu. Třetí osmá třída, která je svým kolektivem roztržštěná, čili rozdělená na jednotlivé skupiny na úkor celku, by svépomoc využila přibližně v polovině případů. Výjimku tvoří šestý ročník, kde je výsledek v podstatě opačný, ač třída vykazuje dobrý kolektiv, šikany by svépomocí neřešila. V tomto případě je ovšem nutné zohlednit věk

respondentů. Žáci tohoto věku by dle svých odpovědí využili při řešení agrese nejčastěji pomoci rodičů či pedagogů, což může korespondovat s vývojovými zákonitostmi.

U druhého problémového okruhu jsem si stanovila předpoklad odlišného postoje dívek a chlapců k jevu šikany a to z pohledu jejího vnímání, projevu a řešení. Pro ověření tohoto okruhu vycházím z odpovědí na otázky č. 3,4,6,8. Uvedené odpovědi posuzuji vzhledem k pohlaví respondenta.

Z odpovědí na první hodnocenou otázku tohoto problémového okruhu vyplynulo, že chlapci i dívky celkem shodně nepovažují jev šikany za zcela negativní, pokud je uplatňována za účelem tmelení třídního kolektivu z cca 40%. Zároveň shodný počet uvádí, že si takovýto případ nedokáže představit. Pouze cca 13% respondentů obou pohlaví shodně uvádí, že šikana nemůže působit pozitivně a je naprosto negativním jevem.

Též projevy šikany vnímají obě pohlaví poměrově téměř shodně. Téměř 50-55% označilo za šikanu projevy smíšené (fyzické i verbální), 36-38% nazývá šikanou pouze její fyzické projevy a jen nízké procento označilo za šikanu pouze verbální projevy.

V případě řešení šikany uvádějí chlapci ze 36% využití pomoci kolektivu, 17% z nich by se obrátilo na rodiče, 14% by využilo pomoci pedagogů a ve 33% by využili jiné pomoci.

Oproti tomu dívky by v převažující míře, a to v 64% využily pomoci kolektivu a party, z 9% pomoci rodičů, ze 14% pomoci pedagogů a z 9% by využily jiné pomoci. Zbylá procenta tvoří neuvedenou odpověď.

Posledním kritériem bylo vnímání šikany z pohledu nátlaku třídní skupiny vůči jednotlivci. Na tuto otázku odpovědělo 41% chlapců, že nepřipouštějí jakýkoliv nátlak skupiny, též 41% odpovědělo, že je nutné rozlišovat daný případ nátlaku a zbylých 18% si myslí, že kolektiv by měl být schopen ovlivnit své členy i za cenu nátlaku.

Dívky uvedly shodně ve 41%, že je nutné rozlišovat daný případ uplatnění nátlaku. 45% uvedlo, že považují jakýkoliv nátlak za nepřijatelný a pouze 9%, resp. dvě dívky uvedly, že skupiny by měla ovlivňovat své členy i nátlakem. Jedna dívka se nevyjádřila.

Celkový postoj k šikaně není vzhledem k pohlaví natolik výrazný, jak jsem původně předpokládala.

Výraznější rozdíl průzkum odhalil zejména při řešení šikany, kdy dívky v převažující míře upřednostňují pomoc kolektivu a také při vyvíjení nátlaku skupinou vůči jednotlivci, přičemž tento nátlak připouštějí oproti vyjádření chlapců v poměrně malé míře.

Vyhodnocení otevřené otázky ke stanovení hranice šikanování a přijatelného skupinového nátlaku, se z celkového počtu 66 respondentů nedokázalo či nechťelo vyjádřit 42 žáků, tedy celých 63%. 17 žáků se vyjádřilo adekvátně vzhledem ke stanovené otázce, u 7 žáků se nedala odpověď vyhodnotit.

Čtyři žáci považují hranici šikanování v poměru aktérů, tedy pokud se jednání účastní více členů proti jednomu, jedná se podle nich o šikanu. Další čtyři žáci vidí hranici v podstatě jednání jejich aktérů. Pokud toto jednání slouží oboustrannému pobavení, nepovažují jej za šikanu.

Tři žáci považují za šikanování jakékoliv fyzické a verbální útoky, naopak přijatelným nátlakem chápou jednání neobsahující tyto prvky. Oproti tomu další tři respondenti považují za šikanu pouze fyzické násilí, verbální a materiální násilí považují za přijatelný skupinový nátlak.

Další skupina třech respondentů považuje šikanu za stálé, opakující se jednání. Jeden žák v odpovědi uvedl, že hranice šikanování je, pokud již šikanovaný není schopen s nikým komunikovat.

Vzhledem k předchozím výsledkům týkajících se problematiky stanovování hranice šikanování a únosného, přijatelného skupinového nátlaku je zřejmé, že pokud sami žáci nedokáží interpretovat charakter a míru šikany, je i potencionální řešení šikany velice obtížné. Problém je dán subjektivním chápáním a vnímáním únosného a nepřijatelného chování, též i mírou osobní únosnosti a jisté tolerance k šikanujícímu jednání. Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, je posuzování šikany závislé i na objektivním vnímání celkové situace. Za šikanu tedy nelze považovat široké spektrum projevů, které ač některé její znaky naplňují, při jejich zařazení do mozaiky vztahů nemusí působit výhradně negativně.

ZÁVĚR

Svou bakalářskou práci považuji pouze jako pilotní studii zaměřenou na objasnění vztahů žáků ve třídě, tedy převážně zaměřené na třídní kolektiv a jeho klima.

Jsem si vědoma, že pro takto závažný patologický jev bych si pro své další zpracování stanovila objektivnější kritéria, která by vedla k zpřesnění a hlubší analýze stanovených problémových okruhů. Těmto postupům bych se chtěla věnovat ve své budoucí diplomové práci, neboť mě téma natolik zaujalo, že bych své dosavadní pouze předzkumné informace rozšířila a zobjektivizovala. Dotazníkové šetření by pro příště vyžadovalo rozšíření výzkumného vzorku respondentů i větší objektivizaci stanovených otázek ke zjišťovanému jevu.

Vzhledem ke skutečnosti, že je šikana hrozivý fenomén, který začíná provázet děti již od předškolního věku je jakékoliv objektivní zjištění k danému jevu přínosné. Pokud si uvědomíme, že v současné době nejsou ojedinělé ani takové případy šikany mezi žáky, ze kterých si jejich agresivní aktéři záměrně pořizují digitální záznamy. Lze jen spekulovat, jaké důvody je k tomu vedou, ale prokazují tím absolutní nadhled nad svým činem, vyloučení jednání v afektu, naopak tím poukazují na to, že jejich čin byl předem připravený a promyšlený a podle toho by se mělo postupovat i při úvaze o trestu za takovéto jednání. S touto úvahou jistě souvisí i otázka legislativní úpravy a stanovených sankcí, jež se začínají v některých západních zemích již uplatňovat, protože na oběť má představa organizace jejího týrání ještě drtivější dopady.

Při projevech šikanování je nezbytné spojení více příčin a podmínek v oblasti dědičnosti, psychického vývoje ale i výchovného prostředí. Vzhledem k současnému kulturně - společenskému vývoji nelze předpokládat zásadní zvrát

v pohledu individualistické výchovné formy, jež je v moderní společnosti upřednostňována. Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry lze v pozitivním směru ovlivnit působení nezralých jedinců, kteří jsou do sebeprosazujícího prostředí vedeni, aby sami uspěli a prosadili své zájmy a přesto nepřivodili újmu ostatním. Problém dále nastává při rozpoznání hranice, mezi vytvářením nezávadného hierarchického uspořádání pozic a rolí ve skupině, jež je důležité pro jedince i celý systém a mezi měkčími formami šikanování s prosazováním vlastních potřeb a autoritativního jednání, které už byť v minimální míře může ostatní členy skupiny poškozovat.

Vzhledem ke složitosti celého problému nelze předpokládat zmírnění či ústup tohoto negativního jevu bez účinné a systematické preventivní a léčebné činnosti. Přesto, že se zainteresované subjekty v poslední době poměrně angažují v boji s touto společenskou chorobou, je zřejmé, že preventivní a informační činnost není ještě na takové úrovni, aby přinesla výraznějších úspěchů.

Problém šikany nezmizel od starověku a těžko můžeme doufat, že se nám ho podaří zcela zbavit v blízké i vzdálenější budoucnosti. Měli bychom mít na paměti, jako u kteréhokoliv celospolečenského problému, budeme-li rezignovat na tuto nastolenou otázku šikany, agresori pod dojmem beztrestnosti ji roznesou na všech úrovních do nevídaných rozměrů.

RESUMÉ

Moje bakalářská práce se zabývá problematikou školní šikany. Popisují její vývoj a následné vymezení samotného pojmu, dále se zabývám i charakteristickými rysy jejích aktérů. Zaměřuji se též na vývojová stádia školní šikany, následuje úvaha o možných příčinách a motivech tohoto patologického jednání. Podstatná je též kapitola o právních důsledcích. Následující kapitoly obsahují možnosti preventivních opatření a systematického řešení šikany. Vzhledem ke studovanému oboru je v práci obsažena i kapitola o činnosti sociálního pracovníka a institucí zabývajících se touto problematikou. Poslední kapitola v teoretické části obsahuje situaci českých škol, kde se daný jev vyskytuje.

Praktickou část mé práce tvoří kvantitativní průzkum, který jsem realizovala pomocí dotazníkového šetření v základní škole pro žáky se specifickými poruchami učení. Cílem průzkumu bylo zjistit pohled a názory respondentů na projevy a řešení šikany, vliv třídního kolektivu na její výskyt, stanovení hranic tohoto patologického jednání. Závěr výzkumné části tvoří interpretace zjištěných výsledků.

Svou bakalářskou práci považuji pouze jako pilotní studii zaměřenou na objasnění vztahů žáků ve třídě, tedy převážně na třídní kolektiv a jeho klima ve vztahu k projevům šikany. Budoucí diplomová práce by měla směřovat ke zpřesnění a hlubší analýze stanovených problémových okruhů.

RESUMÉ

The bachelor thesis deals with problems of a school bullying. The author focuses on bullying participants, there is also description of a history of the school bullying and definition of the given term. The author also characterizes the evolution stages of the school bullying. The author thinks about a possible causes and motivation, legal consequences of this action. Next chapters contain possibilities of preventive measures and a systematic problem solving. The author also includes a part about a social worker activity. The last chapter of theoretic section addresses occurrence of the phenomenon in czech schools.

In the research part the author analyses school bullying occurrence in the elementary school. The research aims to find out a respondent view and opinions on bullying display and its solution, a class influence an occurrence and setting limits of the pathological action.

The author considers the thesis as the pilot paper that is focused on a clarify pupils relations in a class - that means the class collective and its atmosphere in relation to bullying display.

A future diploma thesis should specify and more deeply analyse the described problems.

The bullying is a dangerous pathological problem and we must search the causes in a field of heredity, mental evolution as well as in upbringing and school environment. Due to these facts a complex systematic prevention is the best solution leading to bullying minimalization.

POUŽITÁ LITERATURA

Auger, M.T., Boucharlat, Ch. *Učitel a problémový žák*. 1.vyd. Praha: Portál, 2005. 128 s. ISBN 80-7178-907-0.

Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.

Borntrager C. Hallford, A. Davis, J. L. Evaluation of a Bullying Prevention Program. In Journal of Research in Childhood Education. Fall 2006. Vol. 21, Iss. 1. ISSN 02568543.

Fronek, J. *Anglicko-český slovník s nejnovějšími výrazy*. 1. vyd. Voznice: Leda, 1996. 1204 s. ISBN 80-85927-13-6.

Gajdošová, Eva. Herényiová, Gabriela. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-115-8.

Glover, D., Gough, G., Johnson, M., Cartwright, N. Bullying in 25 secondary schools: incidence, impact and prevention. Staffordshire: Keele University, Department of Education. Education Research Vol. 42 No. 2 Summer 2000, s. 141-156. ISSN 0013-1881.

Jedlička, R., Koťa, J. *Aktuální problémy výchovy. Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 169 s. ISBN 80-7184-555-8.

Kolář, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 256 s. ISBN 80-7178-513-X.

Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách. Příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Pedagogická praxe*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1.

Mareš, J., Gavora, P. *Anglicko-český pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 215 s. ISBN 80-7178-310-2.

Průcha, J. ; Walterová, E. ; Mareš, J. *Pedagogický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. 328 s. ISBN 80-7178-252-1.

Svobodová, J. *Utváření klimatu ve školní třídě a výchovné skupině*, in: Střelec, S.: *Studie z teorie a metodiky výchovy I*. 2. vyd. Brno: MU a MSD, 2004. ISBN 80-86633-21-7.

Suchý, O., Švancar, Z. *Mládež a kriminalita*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1972.

Vágnerová, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 306 s. ISBN 80-246-0181-8.

Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 444 s. ISBN 80-7178-496-6.

Večerka, K., Štěchová, M. *Šikanování mezi mladistvými - výskyt a formy v prostředí internátů*. 1. vyd. Praha: IKSP, 1992. 53 s.

Zákon č. 109/2002 Sb.č.109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Sbírka zákonů č. 109/2002, s. 2978, částka 48.

Zákon č. 218/2003 Sb. č. 218 ze dne 25. června 2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Sbírka zákonů č. 218/2003, s. 4030, částka 79.

Vyhláška č.72/2005 Sb.č.72 ze dne 9. února 2005 o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Sbírka zákonů č.72/2005, částka 20.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. MŠMT, čj.: 28 275/2000-22. Věstník MŠMT sešit 1/2001.

Boj proti prevenci šikany ve střediscích pro volný čas dětí a mládeže. /cit. 2008-07-01/.

Dostupný z WWW:http://archiv.nidm.cz/prilohy/vol_cas/mlsik.pdf

Kolář, Michal. Český školní program proti šikanování. (Národní konference k otázkám podpory zdraví v ČR, Státní zdravotní ústav Praha 22.11. 2005). 2005, /cit. 2008-03-06/. Dostupný z WWW:<<http://www.szu.cz/czsp/aktual/konference/sdeleni/skolni%20program.doc>

Mezera, Antonín. 41 procent žáků českých základních škol je obětí šikanování. 2002, /cit. 2008-07-01/.

Dostupný z WWW:<<http://WWW.blisty.cz/art/9798.html>>

Mládková in Pospíšil. Šikana a školní klima - dílčí výsledky výzkumu. /cit. 2008-07-09/. Dostupný z

WWW:<<http://www.kpg.zcu.cz/capr/HTML/61/default.htm>>

Nykodýmová, Helena. Kde končí legrace a začíná kyberšikana. 2007, /cit. 2008-07-01/.

Dostupný z WWW:<[http://WWW.lupa.cz/clanky/kde-konci-legrace-a-zacina kybersikana](http://WWW.lupa.cz/clanky/kde-konci-legrace-a-zacina-kybersikana)>

Pospíšil, R. Šikana a školní klima - dílčí výsledky výzkumu. /cit. 2008-07-09/. Dostupný z WWW:

<<http://WWW.kpg.zcu.cz/capr/HTML/61/default.htm>>

Projekt Minimalizace šikany. 2008, /cit. 2008-07-01/. Dostupný z WWW:<<http://WWW.minimalizaesikany.cz/o-projektu-mis.cz>>

Projekt Rychlá šetření 2007, realizovaný Ústavem pro informace ve vzdělávání, 2007. /cit. 2008-06-13/. Dostupný z WWW:<<http://www.uiv.cz/clanek/374/1359>>

School Bullying Prevention Act, 2002. /cit. 2008-07-12/. Dostupný z WWW:<http://www.bullypolice.org/ok_law.html>

Šikana. 2005, /cit. 2008-07-01/. Dostupný z WWW:<<http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=5254>>

DALŠÍ INFORMAČNÍ ZDROJE

Antier, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 101 s. ISBN 80-7178-808-2.

Černocho, F. a kol. *Šikaně stop*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany ČR-AVIS, 1997. 94 s. ISBN 80-86049-14-0.

Kyriacou, Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 151 s. ISBN 80-7178-945-3.

Macek, P., Lacinová, L. *Vztahy v dospívání*. 1. vyd. Brno: Barrister a Principal. Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny. FSS MU, 2006. 196 s. ISBN 80-7364-034-1.

Parry, J., Carrington, G. *Čelíme šikanování*. Sborník metod. 1. vyd. Metodický materiál Institutu pedagog.-psych. poradenství ČR, 1994. 114 s.

Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.

Tyšer, J. *Školní metodik prevence*. Soubor materiálů. 1. vyd. Most: Hněvín, 2006. 103 s. ISBN 80-86654-17-6.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, čj.: 14 514/2000-51. Věstník MŠMT sešit 10/2000.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Vyhodnocení zbývajících otázek z dotazníkového šetření (tabulka)

Příloha č. 2: Dotazník

Příloha č. 3: Kasuistika z Probační a mediační služby Praha

Příloha č. 4: Sociometrie (graf)

Příloha č. 1:

Tabulka č. 1 - Stýkáš se se svými spolužáky i mimo vyučování (ve svém osobním volnu)?

	6.tř	8.tř	9.tř
ano, často	5	12	5
ano, zřídka	4	16	7
ne	3	7	7
otázka nezodpovězena			

Tabulka č. 2 - Chtěl/a bys strávit větší část prázdnin s tvým současným třídním kolektivem?

	6.tř	8.tř	9.tř
ano	3	9	2
za určitých podmínek	4	14	6
ne	5	10	11
otázka nezodpovězena		2	

Tabulka č. 3 - Jakého bys chtěl/a dosáhnout vzdělání?

	6.tř	8.tř	9.tř
základního		2	
vyučení	2	10	2
středoškolského	3	12	7
vysokoškolského	6	11	10
otázka nezodpovězena	1		

Příloha č. 2: - Dotazník

Tento dotazník je anonymní, slouží k výzkumným účelům, jako studijní materiál.
Pokud se nechcete k jakékoliv otázce vyjádřit, otázku vynechte.
Uvedené odpovědi prosím zakroužkujte, či jinak označte.

1. Jsi rád/a ve své třídě? Ano Ne
(oznámkuj známkou od jedničky do pětky) 1 2 3 4 5

2. Považuješ svoji třídu za dobrý kolektiv?

A, ano

B, ne

3. Může podle tebe působit šikana na třídní kolektiv i pozitivně?

A, ano může, pokud tmelí třídní kolektiv

B, nevím, nedokážu si takový případ představit

C, nikdy, šikana je naprosto negativní jev

4. Které z následujících projevů bys ty sám/a považoval/a za šikanování? (možno označit více možností)

A, nadávky

B, opomíjení

C, braní nebo ničení věcí

D, fyzické napadání

pokud považuješ za šikanu i jiné projevy, prosím uveď níže:

.....
.....
.....

5. Patříš ve třídě do nějaké party?

A, ano

B, ne, ale snažím se o začlenění

C, ne, necítím potřebu

6. Jak bys řešil případ, kdy by nebylo ve tvých silách postavit se agresi?

A, spolu s partou, větším kolektivem

B, za pomoci rodičů

C, za pomoci pedagogů

D, využil bych jiné pomoci

E, nejsem si jist, zda bych se mohl na někoho obrátit

7. Stýkáš se se svými spolužáky i mimo vyučování (ve své osobním volnu)?

A, ano, často

B, ano, zřídka

C, ne

8. Myslíš, že jednání, jehož cílem je ublížit, ohrozit nebo zastrašit a je uplatňováno třídní skupinou vůči jednotlivci, lze označit za šikanu?

A, ano, jakýkoliv nátlak vrstevníků považuji za nepřijatelný

B, myslím, že je nutné rozlišovat případ od případu

C, ne, kolektiv by měl být schopen ovlivňovat své členy

9. Kde je podle tebe hranice mezi šikanou a přijatelným nátlakem? (lze uvést i příklad)

.....
.....
.....

10. Chtěl/a bys strávit větší část prázdnin s tvým současným třídním kolektivem?

A, ano

B, za určitých podmínek

C, ne

11. Jakého bys chtěl/a dosáhnout vzdělání?

A, základního

B, vyučení

C, středoškolského

D, vysokoškolského

Pohlaví: muž žena

Velice Vám děkuji za vyplnění dotazníku.

Jmenuji se Lucie Štabrňáková a jsem studentkou Filozofické fakulty UK, oboru sociální práce. Průzkum, který bych ráda provedla ve vaší škole se týká bakalářské a pozdější diplomové práce zaměřené na třídní klima a vztahy mezi žáky. Otázky jsou zaměřené zejména na problematiku šikany. Cílem průzkumu ovšem není zjišťovat výskyt šikany ve zkoumaném subjektu, ale povědomí žáků o tomto jevu, jak ho vnímají a jak se k němu staví. Dotazníky jsou anonymní a po jejich zpracování budou skartovány. Získané poznatky budou sloužit jako studijní materiál, tudíž nebudou nijak zneužity.

V případě výhrad k uvedeným otázkám mě prosím kontaktujte.

Velice Vám děkuji za umožnění provedení průzkumu ve vaší škole.

Lucie Štabrňáková

F.J. (18)

Rodinné zázemí

F. žil ve společné domácnosti s rodiči a sestrou. Je osvojený syn, tato skutečnost je mu známa. Sestra je biologické dítě svých rodičů. Otec zemřel v roce 2001. Od svých 10 let dochází do pedagog. psych. poradny, od 12 let je v péči psychiatrů, od 14 let by měl pravidelně docházet ke kurátorovi pro mládež, což nečiní. Vztahy v rodině byly velmi napjaté, neboť F. je nepřizpůsobivý a není schopen a ochoten své problémy účelně řešit a o všechny jeho záležitosti se museli starat rodiče, resp. matka. Poté, co se problémy s chováním objevily i u mladší setry, se musel dočasně odstěhovat. Matka mu pro tento účel koupila byt, aby se syn osamostatnil. Syn hradil pouze symbolický nájem, zbylé náklady hradila matka. Za tuto příležitost neprojevil vůči ní žádný vděk ani úctu. Ani jeho samostatné bydlení nebylo bezproblémové, sousedi si stěžovali na jeho hrubé chování a rušení nočního klidu, načež F. reagoval tím, že sousedy násilím zastrásoval. Nyní žije syn opět ve společné domácnosti s matkou, ta má k němu silně ochranný postoj. Matka je pracovně natolik vytížena, že se nedokáže synovi dostatečně věnovat.

Se synem doma výchovné problémy příliš nemá, ty se objevují převážně ve školním prostředí. Přesto matka vzhledem k jeho problémovému chování žádá soud o omezení způsobilosti k zacházení s hmotnými a finančními prostředky.

Zaměstnání a finanční situace

Do základní školy nastoupil od 4. třídy, do té doby ho matka vyučovala sama. Byla u něho diagnostikována dyslexie a dysgrafie. Z důvodů šikany a kázeňských problémů mu byla snížena známka z chování a nebylo mu umožněno dokončení základní školy. Tu si dokončil formou denního kurzu.

Po dokončení povinné školní docházky nastoupil na SOU obor kuchař, poté nastoupil do 2. ročníku SOU gastronomie, kvůli neustálým konfliktům docházel do denního stacionáře a začal užívat farmaka. Od roku 2006 začal navštěvovat SŠ dostihových sportů a jezdeckví, bydlel na internátu. Zde se u něho opět objevilo problémové chování, úmyslně poškozoval vybavení školy. Podle hodnocení školy F. ve výuce odmítal, projevoval se labilně, byl prudké povahy. Do školy přinesl airsoftové pistole, poté vystřelovací nůž. U chlapců byl oblíben, děvčata se ho bála. Po těchto incidentech se sám rozhodl přerušit studium a našel si práci na koňské farmě. Práci poté opustil, přespával ve stáji. Od ledna 2007 byl veden na úřadu práce, o měsíc později si našel práci na hřbitově jako dělník. Z práce byl z důvodů častých konfliktů propuštěn. Poté pracoval v jídelně jako pomocná kuchyňská síla. Z práce ho ovšem opět z důvodu konfliktů propustili. Opět nastoupil do školy, na střední průmyslovou školu, obor mechatronika. Ve škole byl ovšem hodnocen opět jako problémový, měl množství neomluvených hodin, pozdní příchody, porušoval zásady slušného chování vůči vyučujícím. Po vyloučení ze studia nastoupil opět do 1. ročníku střední průmyslové školy dopravní, obor automechanik.

Je finančně závislý na matce.

Trestná činnost

Rozsudkem z dubna 2006, kdy se F. provinil násilím proti skupině obyvatel a proti jednotlivci (nožem ohrožoval spolužačku, že jí vypíchne oči, žádné zranění nebylo způsobeno) dle § 197, dále provinění výtržnictví (ve škole strčil do spolužačky, přitiskl ji na zeď a opět ji ohrožoval nožem, přiložil jí ho ke krku a hrubě jí nadával) dle § 202, vydírání (spolužačce vyhrožoval, že pokud proti němu nestáhne obvinění, najde si ji a vyřídí si to s ní) podle § 235. Címž mu byl uložen trest odnětí svobody na 12 měsíců a následně přeměněn na trest 2 let zkušební doby

s dohledem probačního úředníka. Též mu byla uložena povinnost i nadále pokračovat v ambulantní péči psychiatrické léčebny.

V roce 2007 byl opět obviněn za provinění vydírání dle § 235 (vymáhal po spolužákovi finanční částku, poté ho udeřil do obličeje a zubů a způsobil mu hematoma nad levých uchem, uvolnění rovnátek a dále mu vyhrožoval "dobitím" v případě nesplnění jeho požadavků) výtržnictví dle § 202 a dále z důvodů záškoláctví, vulgárního jednání ve škole, kontaktů se závadovou partou a vandalismu mu byl stanoven trest odnětí svobody v trvání 4 měsíců a trest byl přeměněn na podmíněný trest na zkušební dobu 2 let s dohledem. Byly mu stanoveny tři výchovné povinnosti a to podrobit se ve volném čase probačnímu terapeutickému programu, doplnit si vzdělání a využívat služeb psychologického poradenství.

Zájmy a záliby

Rád hraje fotbal, má rád i bojové umění a zbraně.

Hodnocení vlastní situace

Klient není schopen sebereflexe na své jednání, své dosavadní jednání nepovažuje za závažné a tudíž nepovažuje za svou povinnost plnit nařízené povinnosti.

Psychologické vyšetření

Podle znaleckého posudku z oblasti zdravotnictví, resp. psychiatrie bylo zjištěno, že dotyčný netrpí a netrpěl žádnou duševní chorobou, jeho osobnost se vyvíjí hrubě disharmonicky, nese rysy citového chladu, egocentrismu a zvýšené agresivity. Není schopen zvládat stres a frustraci, jeho osobnost se vyvíjí psychopaticky. Je u něho nedostatečná mravní vyspělost, která je hrubě narušena a v průběhu školní docházky byl opakovaně hospitalizován v psychiatrické léčebně. Bylo mu doporučeno užívat intenzivní farmaka, individuální i skupinovou terapii. K rodině se u něho projevuje chladný citový vztah, situační nenávisť a agresivní podtext jednání. Přesto u něho nebylo shledáno ohrožení pro společnost a nebyla mu doporučena ochranná psychiatrická léčba.

V souvislosti se závadovou partou byl vyšetřován i pro užívání a distribuci marihuany, přičemž osobně přiznává časté užívání této látky.

Příloha č. 4: - ukázka sociometrie

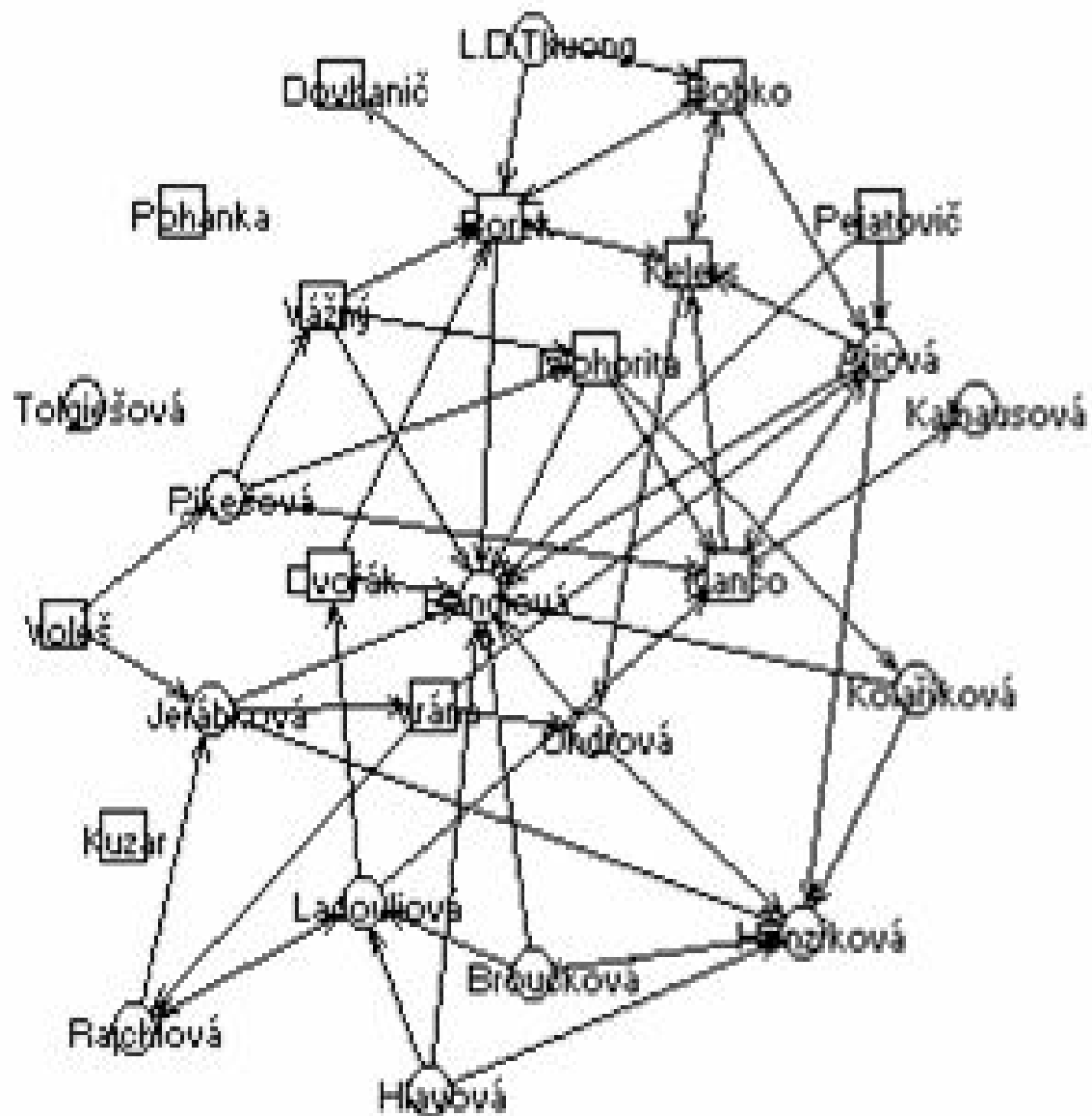
Uvedené grafy jsou použity ze sociometrického průzkumu šikany a vztahů mezi dětmi na základních školách MČ Prahy 2, které prováděla Pedagogicko-psychologická poradna pro Prahu 2 na podzim 2006. Daného projektu jsem se zúčastnila ve finální části, kdy jsem vyhodnocovala sociometrické výsledky dle Walshovy třídní sociometrie. Výsledky šetření byly použity pro interní potřeby školních psychologů a výchovných poradců, popř. třídních učitelů pro další psychologickou a výchovně-nápravnou činnost a pro optimalizaci sociálních vztahů v třídním kolektivu.

Sociometrické šetření

Sociometrické metody se zaměřují na zjišťování sociálních vztahů ve skupinách. Představují tak speciální diagnostickou metodu ke zjišťování společenského statusu jednotlivce ve skupině - žákovy pozice v třídním kolektivu. Slouží k diagnostikování emocionálních vazeb, vzájemných sympatií a antipatií členů skupiny, zkoumá tedy socio-preferenční vztahy mezi dětmi. Zjištěné údaje lze rovněž znázornit graficky v podobě tzv. sociogramu, ze kterého lze snadno vyčíst, kdo je třídní hvězdou, kdo je nejvíce odmítán a kdo izolován. Získané údaje se mohou stát východiskem plánování psychologických a pedagogických opatření při odstraňování nebo zmírňování vývojových a výchovných obtíží, ale i při optimalizaci vývoje a výchovy jednotlivců i skupin.

Sociogram of Negative Choices

Negative Question: Které žáky/ně mám nejméně rád/a?

Female Male

→ = one-way choice

↔ = mutual choice

18.2 % of choices are mutual

25.9 % have mutual choices.

School : ZŠ Jana Masaryka

Teacher :

Period : all day

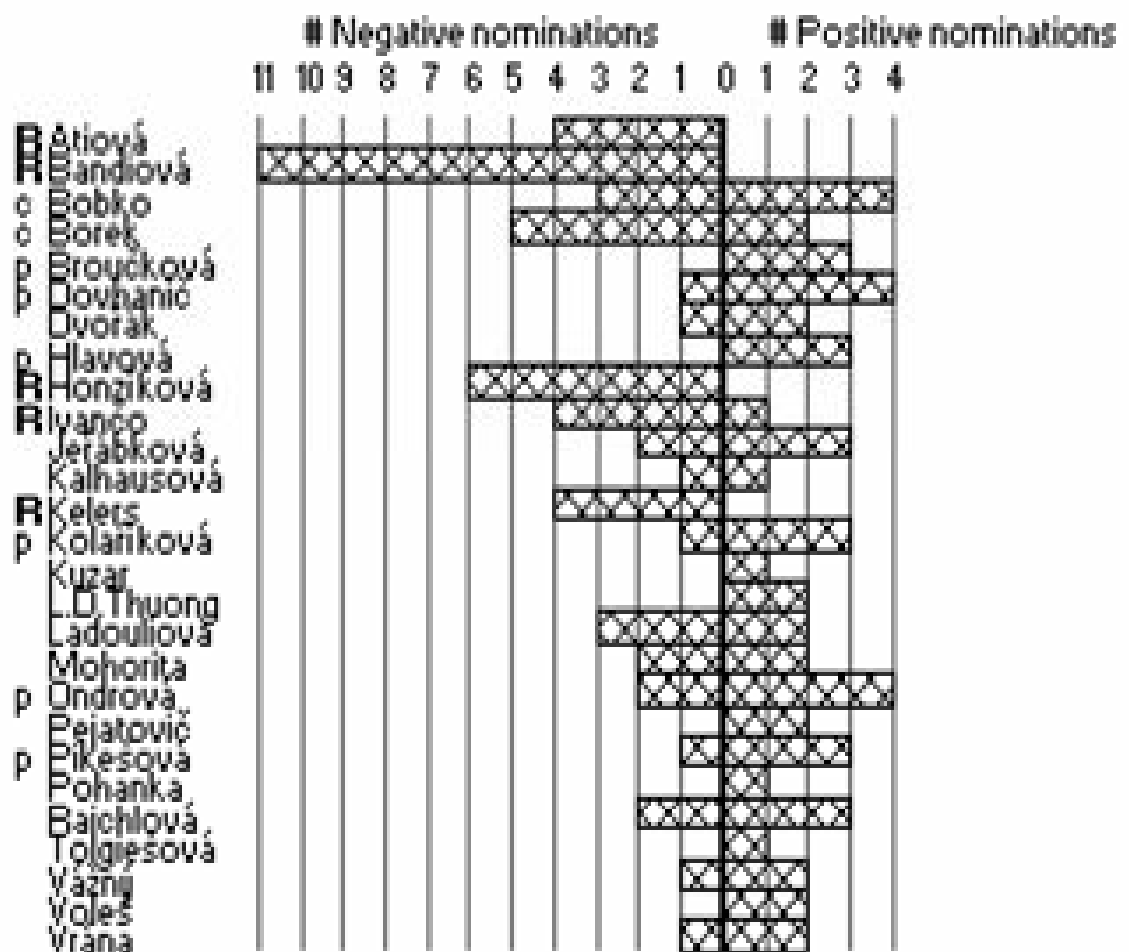
Grade : 7.tř.

Date : listopad 2006

Nomination Chart

Positive Question: Které žáky/ně mám nejvíce rád/a?

Negative Question: Které žáky/ně mám nejméně rád/a?

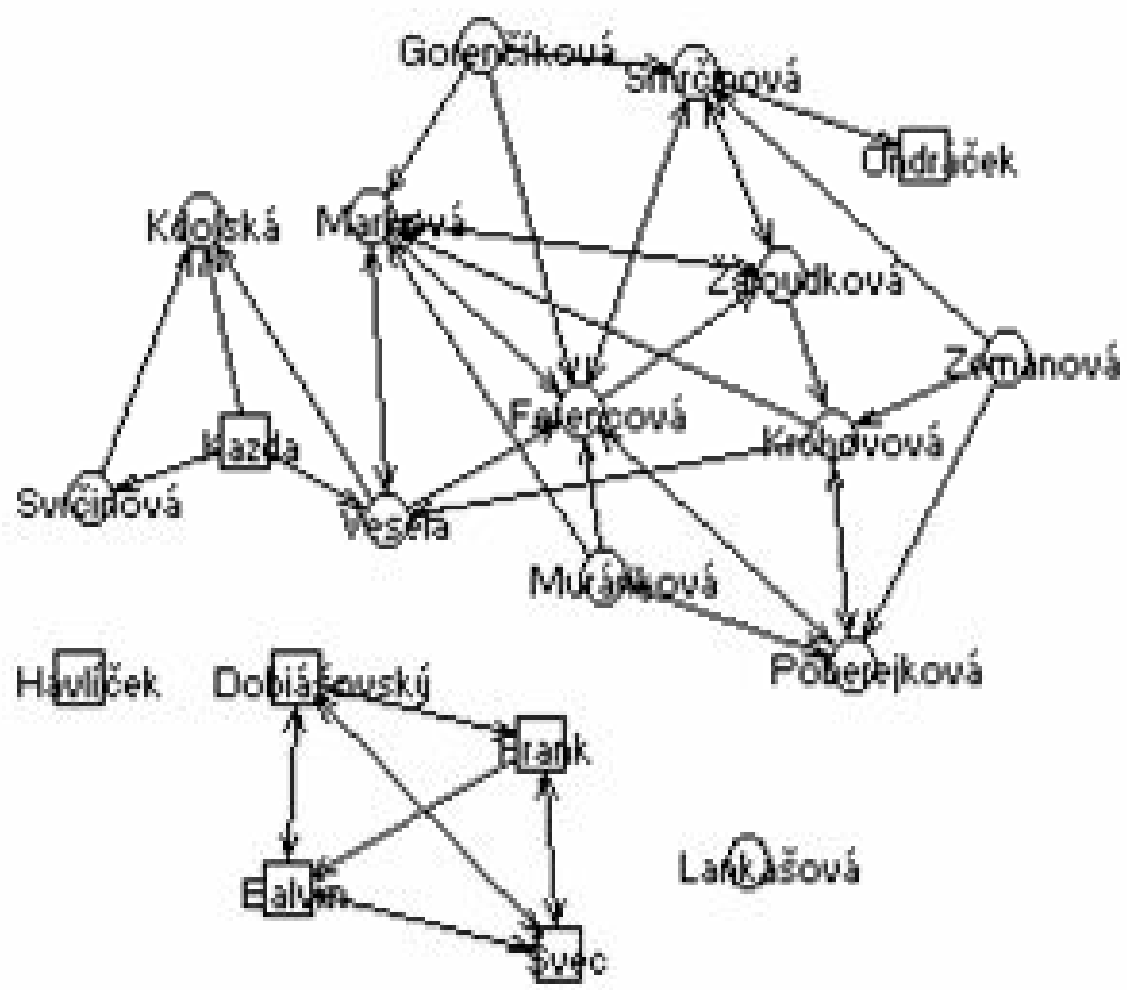

Student labels
 p Popular
 R Rejected
 N Neglected
 c Controversial

School : ZŠ Jana Masaryka
 Teacher :
 Period : all day
 Grade : 7.tř.
 Date : listopad 2006

Sociogram of Choices

Positive Question: Které žáky/ně mám nejvíce rád/a?

Female Male

→ = one-way choice

↔ = mutual choice

53.3 % of choices are mutual

60 % have mutual choices.

School : ZŠ Resslova

Teacher : Mgr. Dolista

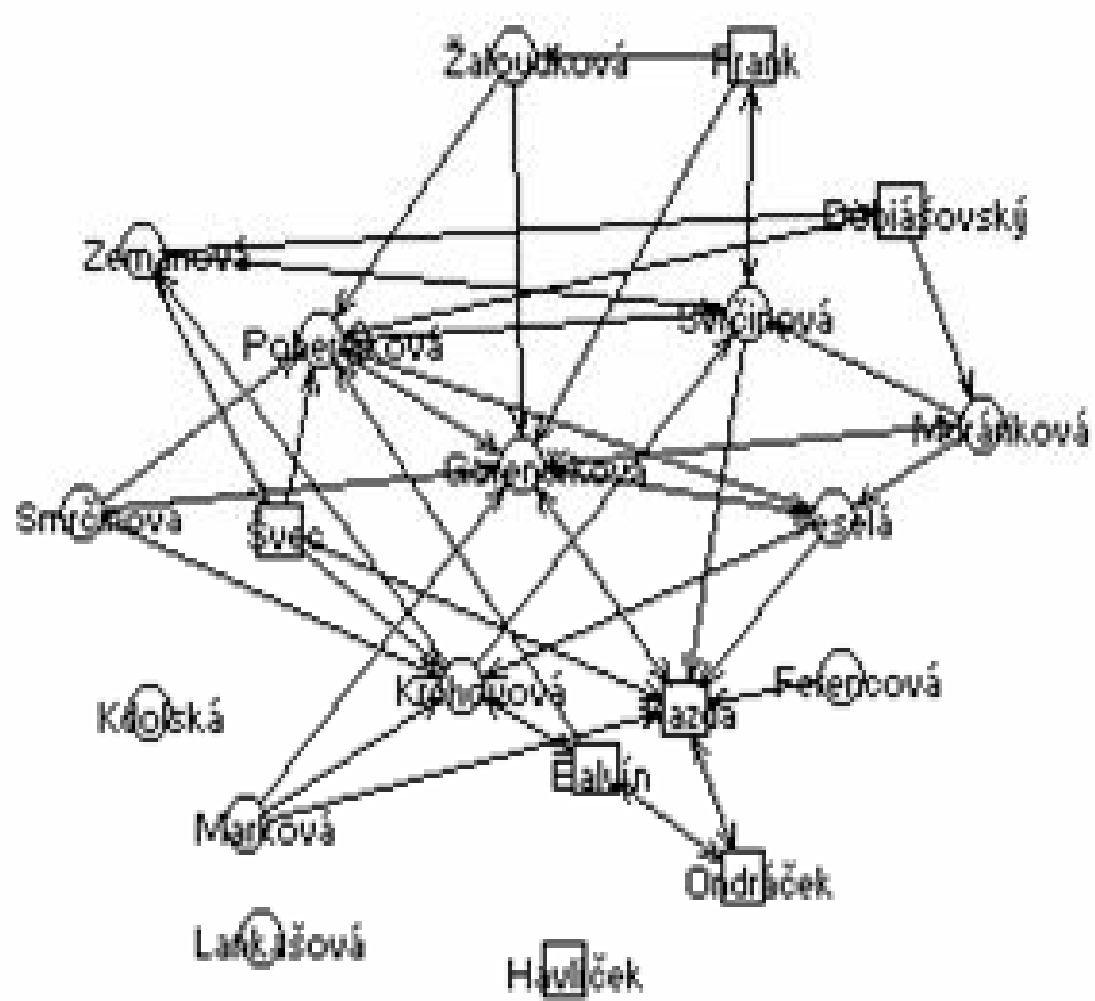
Period : all day

Grade : 7.B

Date : listopad 2006

Sociogram of Negative Choices

Negative Question: Které žáky/ně mám nejméně rád/a?

Female Male

→ = one-way choice

↔ = mutual choice

35.6 % of choices are mutual

45 % have mutual choices.

School : ZŠ Resslova

Teacher : Mgr. Dolista

Period : all day

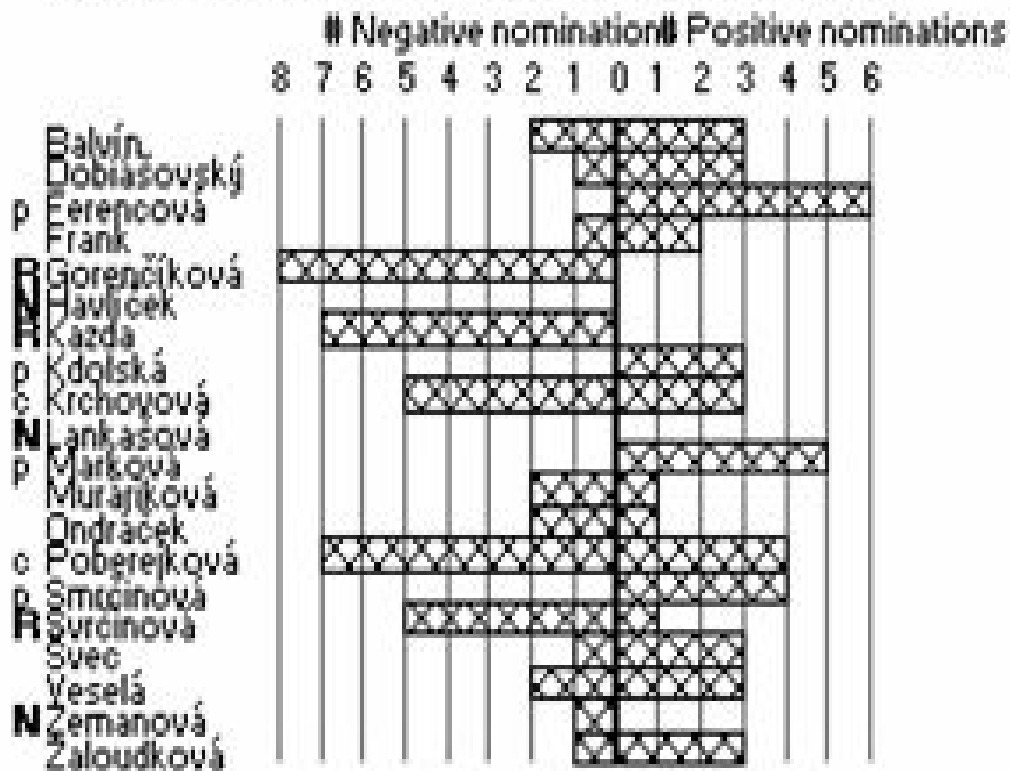
Grade : 7.B

Date : listopad 2006

Nomination Chart

Positive Question: Které žáky/ně mám nejvíce rád/a?

Negative Question: Které žáky/ně mám nejméně rád/a?

Student labels

p Popular

R Rejected

N Neglected

c Controversial

School : ZŠ Resslova

Teacher : Mgr. Dolista

Period : all day

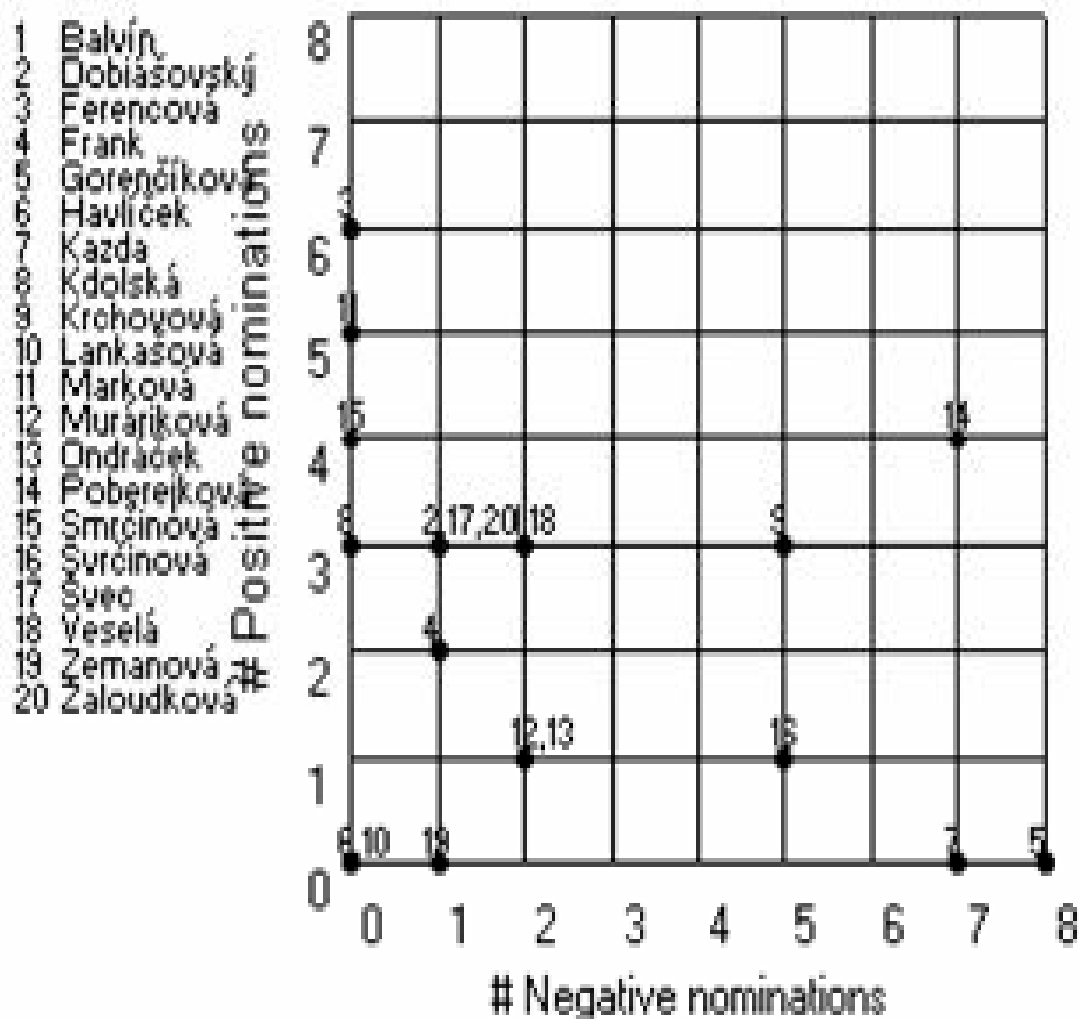
Grade : 7.8

Date : listopad 2006

Socio-Map

Positive Question: Které žáky/ně mám nejvíce rád/a?

Negative Question: Které žáky/ně mám nejméně rád/a?

School : ZŠ Resslerova
 Teacher : Mgr. Dolista
 Period : all day
 Grade : 7.B
 Date : listopad 2008

Šikana - závažný problém škol

Lucie Štabrňáková

Obor sociální práce

Vedoucí práce PhDr. Kazimír Večerka, Csc.

Oponent práce PhDr. Olga Pohlová

Klíčová slova

šikana, aktéři šikany, vývojová stádia, příčiny a motivy šikanování, právní důsledky, prevence, řešení

Resumé

Moje bakalářská práce se zabývá problematikou školní šikany. Popisuji její vývoj a následné vymezení samotného pojmu, dále se zabývám i charakteristickými rysy jejich aktérů. Zaměřuji se též na vývojová stádia školní šikany, následuje úvaha o možných příčinách a motivech tohoto patologického jednání. Podstatná je též kapitola o právních důsledcích. Následující kapitoly obsahují možnosti preventivních opatření a systematického řešení šikany. Vzhledem ke studovanému oboru je v práci obsažena i kapitola o činnosti sociálního pracovníka a institucí zabývajících se touto problematikou. Poslední kapitola v teoretické části obsahuje situaci českých škol, kde se daný jev vyskytuje.

Praktickou část **mé práce tvoří kvantitativní průzkum, který jsem realizovala pomocí dotazníkového šetření v základní škole pro žáky se specifickými poruchami učení.** Cílem průzkumu bylo zjistit pohled a názory respondentů na projevy a řešení šikany, vliv třídního kolektivu na její výskyt, stanovení hranic tohoto patologického jednání. Závěr výzkumné části tvoří interpretace zjištěných výsledků.

Svou bakalářskou práci považuji pouze jako pilotní studii zaměřenou na objasnění vztahů žáků ve třídě, tedy převážně na třídní kolektiv a jeho klima ve vztahu k projevům šikany. Budoucí diplomová práce by měla směřovat ke zpřesnění a hlubší analýze stanovených problémových okruhů.

RESUMÉ

The bachelor thesis deals with problems of a school bullying. The author focuses on bullying participants, there is also description of a history of the school bullying and definition

of the given term. The author also characterizes the evolution stages of the school bullying. The author thinks about a possible causes and motivation, legal consequences of this action. Next chapters contain possibilities of preventive measures and a systematic problem solving. The author also includes a part about a social worker activity. The last chapter of theoretic section addresses occurrence of the phenomenon in czech schools.

In the research part the author analyses school bullying occurrence in the elementary school. The research aims to find out a respondent view and opinions on bullying display and its solution, a class influence an occurrence and setting limits of the pathological action.

The author consideres the thesis as the pilot paper that is focused on a clarify pupils relations in a class – that means the class collective and its atmosphere in relation to bullying display. A future diploma thesis should specify and more deeply analyse the described problems.

The bullying is a dangerous pathological problem and we must search the causes in a field of heredity, mental evolution as well as in upbringing and school environment. Due to these facts a complex systematic prevention is the best solution leading to bullying minimalization.

Keywords

School Bullying, Bullying Participants, Evolution Stages, Bullying Causes and Motivation, Legal Consequences, Prevention, Bullying Solving